
БІБЛІОТЕКА
СВІТОВОЇ
ЛІТЕРАТУРИ

Джованні Боккаччо Про славних жінок

предоставлено правообладателями

http://www.litres.ru/pages/biblio_book/?art=11084058

*Джованні БОККАЧЧО «Про славних жінок». Серія «Бібліотека світової літератури». Переклад з латинської Літературно-художнє видання: Фоліо; Харків; 2014
ISBN 978-966-03-5103-5, 978-966-03-6655-8*

Анотація

Джованні Боккаччо (1313–1375) – італійський просвітител, сучасник Франческо Петрарки, відомий широкому читацькому загалу головним чином як автор «Декамерона».

«Про славних жінок» – твір, здебільшого пов'язаний з періодом античності. До його написання Боккаччо підштовхнула книга Петрарки «Про славних мужів». Саме переглядаючи працю Петрарки, Боккаччо дійшов висновку про необхідність створення аналогічного твору, присвяченого жінкам.

«Про славних жінок» – перша у західній літературі збірка біографій понад сотні жінок, що відзначилися тими чи іншими вчинками – позитивними або негативними. Боккаччо мав за мету на прикладах як добродійств, так і злодіянь відомих жінок донести до своїх сучасників ідеал моралі, виховання та поведінки. І, як помітить читач, питання, котрі автор виносить на

розгляд своєї аудиторії, залишаються актуальними донині. Звідси й справжня літературна цінність твору.

Содержание

Від перекладача	6
Про славних жінок	19
Присвята	20
Передмова	24
1. Єва, наша перша мати	28
2. Семираміда, цариця асирійців	31
3. Опіс, дружина Сатурна	36
4. Юнона, богиня царств	38
5. Церера, богиня врожайності та цариця Сицилії	40
6. Мінерва	43
7. Венера, цариця Кіпру	47
8. Ізіда, цариця і богиня єгиптян	50
9. Європа, цариця Криту	53
10. Лівія, цариця Лівії	55
11 – 12. Марпезія і Лампедона, цариці амазонок	56
13. Тисба, дівчина з Вавилону	59
14. Гіпермнестра, цариця Аргівів та жриця	63
Юнони	
15. Ніоба, цариця Фів	67
16. Гіпсипіла, цариця Лемносу	70
17. Медея, цариця Колхіди	73

18. Арахна, жінка з Колофона	77
19 – 20. Оритія і Антіопа, цариці амазонок	80
21. Еритея, або Ерифіла, сивіла	82
22. Медуза, донька Форка	84
23. Іола, донька царя Етолії	87
24. Деяніра, Геркулесова дружина	92
25. Йокаста, цариця Фів	94
26. Амалтея, або Деїфоба, сивіла	96
27. Нікострата, або Кармента, донька царя Іонія	99
Кінець ознакомительного фрагмента.	101

Джованні Боккаччо

Про славних жінок

Від перекладача

Джованні Боккаччо (1313–1375), відомий широкому загалу читачів головним чином завдяки творові «Декамерон», жив у нелегку для Європи добу: політичні перипетії, часті зміни правителів, придворні чвари, розгул «чорної смерті» – пандемії чуми, що в середині XIV століття хазяйнувала кілька років по всій Європі, зменшивши її популяцію майже на п'ятдесят відсотків. Але саме такі події надихнули автора на написання творів, що дожили аж до сьогодні. Назва «Декамерон» у буквальному перекладі з грецької означає «десять днів». Отже, твір містить сто новел – упродовж десяти днів десятеро молодих людей, що втекли від чуми із Флоренції, рідного міста Боккаччо, переповідають кожен по історії. В той час пандемія зменшила населення міста на третину, що спричинилося до його занепаду. Автор писав твір у 50-х роках, а згодом переписав його у 70-х, уже під кінець життя. Цей останній манускрипт зберігся до сьогодні. Чудовий переклад «Декамерона» архаїчною українською мовою здійснив Микола Лукаш у 1969 році.

Незважаючи на те, що «Декамерон», а також ряд поезій

написані італійською, Боккаччо присвятив кілька останніх десятиліть свого життя творам латинською мовою. Очевидно, такому рішенню посприяло спілкування поета з Петраркою, визначним гуманістом того часу. Саме тоді Боккаччо уклав «Міфологічну енциклопедію», «Географічну енциклопедію» і, врешті, твір «Про славних жінок», який читач тримає перед собою.

Твір головним чином пов'язаний з періодом античності. На той час основним заняттям жінки вважалося вовнопрядіння. Це мало у собі глибокий підтекст: означало самодостатність родини. Тому навіть у міських матрон вовнопрядіння було символом жіночого обов'язку. Жінки в Стародавньому Римі хоча формально і вважалися громадянами, та все ж не брали участі у виборах, отже, й на керівні посади їх не обирали. Почасти саме з цієї причини про жінок знаходимо не надто багато свідчень у творах тогочасних літописців – світло чоловічої слави затьмарювало їх. Однак незважаючи на такі обставини, все ж натрапляємо на деякі свідчення про жіночу відвагу, чесність та відданість у творах давніх істориків. Так, історик Аппіан (95 – 165 рр.) пише про героїзм жінок, які вберегли своїх мужів під час громадянської війни, про Порцію, доньку Катона і дружину Брута, що покінчила самогубством, довідавшись про смерть чоловіка; Тацит (56 – 117 рр.) описує мужність Епіхариди, учасниці змови проти Нерона; Овідій у «Героїдах» у поетичній формі оспівує листи відомих жінок (Пенелопи, Медеї, Дідони, Сап-

фо та ін.) до своїх коханих чоловіків. Тому чудові приклади жіночої відваги та чесноти все-таки дійшли до нас крізь хащі віків. Очевидно, давні історики прагнули показати, що не лише чоловіки гідні називатися «мужніми». Згадаймо, що Іван Франко назвав тендітну Лесю Українку «єдиним мужчиною в нашому письменстві». Боккаччо, італійський про-світитель, сучасник Франческо Петрарки (1304–1374), пишучи твір «Про славних жінок», прагнув показати розмаїття жіночої вдачі: не всі жінки присвятили себе мистецтву вовнопрядіння, не всі, як Пенелопа, непохитно чекали своїх чоловіків, – були й зовсім протилежні постаті. Показуючи позитивне й негативне, Боккаччо прагнув донести ідеали античності до своїх сучасників.

Зростаючи у Флоренції, Джованні мав змогу спілкуватися з непересічними особистостями свого часу. Він товаришував із Ніколасом Аціаролі, канцлером королеви Йоанни: його сестрі, дружині графа Алтавільського, Боккаччо згодом присвятив свій твір «Про славних жінок». У молодому віці він спілкувався з Паоло да Перуджа (? – 1348), укладачем збірки міфів, – широкий міфологічний контекст бачимо у його творах, зокрема у щойно згаданому. Теолог Діонісій ді Борго (1300–1342), гуманіст Барбато да Сульмона (1300–1363) мали неабиякий вплив на формування світогляду Боккаччо. Велика заслуга у формуванні Боккаччо як літератора Франческо Петрарки, його наставника і вчителя. Від першої ж зустрічі їх поєднала щира дружба, що тривала впродовж

усього їхнього життя. Петрарка заохотив Боккаччо студіювати грецьку та римську літературу – твір «Генеалогія поганських богів», що й до сьогодні не втратив свого значення, очевидно, був першим результатом їхнього спілкування. Незважаючи на поганські вірування древніх, Боккаччо вважав, що в античності можна багато чого навчитися; і це видно у багатьох його творах, особливо у творі «Про славних жінок».

Хоча праця і не найвідоміша з усього доробку Боккаччо, вона певним чином унікальна і новаторська; це збірка життєписів понад сотні жінок, що відзначилися тими чи іншими вчинками – позитивними або негативними. Боккаччо мав за мету на прикладах як добродійств, так і злодіянь відомих жінок донести до своїх сучасників ідеал моралі, виховання та поведінки. І як помітить читач, питання, які автор виносить на розгляд своєї аудиторії, залишаються актуальними й сьогодні. Звідси – й справжня літературна цінність твору.

Більшість представлених у книзі жінок – міфічні постаті. Це наштовхує читача на думку провести паралель з творами насамперед Овідія – «Метаморфозами» чи «Героїдами». Переважно жінки, про яких розповідає Боккаччо, були поганками, та все ж у них, як бачимо з викладу автора, не забракло гордості, самоповаги, мужності й всіляких інших чеснот, яких, очевидно, бракувало сучасникам автора в часи пізнього Середньовіччя і якими, як здогадується читач, наш вік також не надто пересичений.

«Про славних жінок» – перша у західній літературі збірка

біографій жінок. У передмові до цього твору Боккаччо визнає, що підштовхнула його до роботи книга Петрарки «Про славних мужів». Саме переглядаючи працю Петрарки, Боккаччо дійшов висновку про необхідність створення аналогічного твору, присвяченого жінкам. Хоча більшість героїнь книги – міфічні постаті, але і їх автор намагається прив'язати до земних реалій. Адже всі вони мали батьків, багато хто – й нащадків. Боккаччо, будучи обізнаним з міфологією, намагається виявити реальні події, що могли стати підґрунтям для міфу. Так, наприклад, Європу, за міфом, викрав Юпітер, що перекинувся білим биком, автор же висловлює здогад, що це всього-на-всього лише корабель, на знамені якого був намальований білий бик. Насправді події настільки віддалені від нас, та й від самого Боккаччо, що важко судити, як воно було в дійсності. Очевидним є лише те, що автор не належить уже до когорти античних поетів-мрійників, яким, наприклад, показує себе Овідій у «Метаморфозах» чи «Героїдах», розповідаючи практично про тих самих осіб (Арахну, Тисбу, Іолу, Гекубу та інші), що й Боккаччо. Проте хоча Боккаччо ставиться до героїв цілком по-іншому, все ж очевидно, що автор «Про славних жінок» був глибоко обізнаний з творчістю античного поета. Розповідаючи про Геракла, Одиссея та інших міфічних героїв, Боккаччо не виділяє їх на фоні реальних постатей – Александра, Кіра, Карла Великого. Для нього всі вони – матеріал, на якому автор намагається навчити свого читача належних моральних якостей.

Дружина мужнього Геракла, що стала причиною його загибелі – як духовної, так і фізичної; дружина Одиссея – взірць хранительки подружньої вірності; дружина Нерона – приклад розпусти. На матеріалі цих міфічних та історичних постатей Боккаччо показує добре й погане, не вважаючи, що термін «славний» слід сприймати у настільки вузькому значенні, щоб він завжди відповідав лише термінові «чесотний». Як говорить автор, з «ласкавого дозволу читача», під «славними» він розуміє й тих, про яких іде поголос в народі за будь-які вчинки. Боккаччо говорить у передмові, що до «славних» він зараховує не лише тих, які прославилися добрими діяннями; автор вважає, що слово «славний» має значно ширше значення – вміщує не тільки позитивний, але й негативний бік слави. Адже й ми часто використовуємо слово «слава» поряд з його антонімом – «неслава», часто навіть без не, лише умовно беручи слово в лапки. Тобто слава може бути двоякою: або доброю, або поганою – так її і сприймаємо. Адже кожен, хто привернув до себе увагу людей, відзначився якимось вчинком.

Незважаючи на те, що перш за все об'єктом уваги автора є відомі богині, славні цариці та дружини імператорів з довгим родоводом, Боккаччо не погорджує навіть безіменними героїнями. Так, у творі знаходимо розповідь про звичайну римську дівчину (65). Однак Боккаччо, ще не цілком відходячи від традиційності, все ж приділяє велику увагу походженню своїх героїв. Тому й у цьому випадку, розповідаючи

про безіменну дівчину, він все ж зазначає, що походила вона не з простолюду і що відсутність відомостей про її батьків позбавила дівчину належної частки слави.

Показово, що твір не є сухим викладом історичних фактів та подій, у кожній біографії читач бачить живу людину. Саме тому автор часто не звертає уваги на важливі історичні події, на які посилаються інші історики, попередники автора. Мова Боккаччо стисла і точна, без зайвих прикрас та додатків. Однак часто натрапляємо на дуже довгі речення, незвичні для української мови, тож їх було доцільно при перекладі розділяти, хоча деякі залишено – задля збереження стилю та експресивного навантаження окремих пасажів тексту. Проте такі риси роблять твір самобутнім, неповторним і виправдовуються метою, яку ставив перед собою автор: донести ідеали античності до своїх сучасників.

Читаючи цей твір, бачимо, який вплив на автора мала епоха гуманізму та просвітництва: біографії «Славних жінок» мають таку ж структуру, як і вищезгаданий твір Петrarки. Кожна розповідь починається іменем та походженням героїні, автор докладно розповідає про її родичів, описує соціальне становище. Згодом пояснює, за що саме він включив цю біографію до книги, і нарешті у формі плинної живої оповіді детально розкриває процес здобування слави своєю героїнею. Впродовж розповіді Боккаччо часто вдається до повчальних відступів, у стилі епохи Відродження повчаючи християнок, його сучасниць, на прикладах поганських жі-

нок. Насправді, у творі зустрічаємо лише кілька біографій жінок-християнок: більшість персонажів – погани, про що говорить сам автор. Однак навіть на цьому матеріалі він вказує, що багато якостей цих поганських жінок були б гідними і християн. З кожної міфічної розповіді Боккаччо намагається виснувати повчальний урок. Говорячи про Цирцею та Одиссея, автор зазначає, що історія має приховане значення: «Розглянувши таким чином звички чоловіків та жінок, можемо чітко зрозуміти, що всюди є багато Цирцей, а ще більше чоловіків, котрі своєю розпусністю та злочинністю перетворилися на диких звірів» (38). Таким людям автор протиставляє розважливого та мудрого Одиссея – чоловіка, якого неможливо підлабузництвом заманити у пастку.

Риторичне вихваляння і засудження – основа гуманістичної літератури, тому мусимо приймати відступи на вихваляння чи засудження тих чи інших вчинків – хоча ці відступи подекуди видаються надто настирливими. Але це, очевидно, тільки з погляду сучасного читача: для читацької аудиторії того часу такі повчальні відступи були цілком зрозумілими і необхідними елементами твору. Читаючи твір, помітимо, що дуже часто Боккаччо вихваляє вдівство та засуджує повторне одруження, але графиня Андрея, якій Боккаччо присвячує книгу, одружена вдруге. Тому невідомо, на що сподівався автор: чи на те, що графиня не читатиме його твору, чи на те, що, прочитавши, замислиться над своїм вчинком. Хоча останнє – малоймовірно, бо автор щонайбільше

вихваляє Андрею, говорячи, що вона гідна свого імені (Андрея грецькою означає «мужність»), до того ж графиня була сестрою доброго товариша автора і дружиною графа, наближеною до високих придворних кіл цариці Йоанни, яку автор також всебічно вихваляє. Але найімовірніше – автор писав Присвяту значно пізніше, аніж увесь твір, і така Присвята була радше даниною часу і традиції, аніж його первинним задумом. Тому й виникли такі делікатні неузгодження. Розуміємо, що автор аж ніяк не мав наміру критикувати вчинок такої поважаної особи.

Зрештою, Боккаччо спочатку намірявся присвятити книгу королеві Йоанні, але згодом передумав: можливо, саме тому, що йому припало до вподоби ім'я Андрея, оскільки вихваляти жіночу мужність автор полюбляє понад усе. Боккаччо докладно розвиває питання жіночої мужності, розповідаючи про Артемізію. Виставивши свій флот на допомогу Ксерксові, вона сама відважно боролася попереду своїх воїнів, у той час як Ксеркс споглядав битву з безпечного місця. Боккаччо говорить, що якби Ксеркс був такий відважний і мав такий хоробрий дух, то його флот не так легко було б повернути до втечі (57). У повчальних відступах автор наголошує, що жінки часом переймають мужність – чесно, насамперед притаманну чоловікам; чоловіки, натомість, розніжуються чи «ожіночуються», як він говорить. Докладно свій погляд на такі речі Боккаччо висловлює у розділі про жінок меніанців (31). Автор, підсумовуючи розповідь, гово-

рять, що насправді чоловіками були жінки, якщо судити за вчинками, а чоловіки – жінками.

Загалом, Боккаччо надає своєму творові приблизно хронологічну структуру. Розповідь починається з Єви, нашої праматері, далі – Семираміда і шість поганських богинь. Після цього читаємо про тридцять шість римських та грецьких міфологічних героїнь напівбожественного статусу. Далі – Нікавля, біблійний персонаж. Відтак читаємо про історичних осіб – тобто про тих жінок, відомості про яких віднаходимо у древніх істориків. Згодом знову зустрічаємо біблійних персонажів – Аталію і Маріанну. Шість останніх жінок жили уже в середньовічний період. Структура твору наштовхує на висновок, що Боккаччо був докладно обізнаний з античним матеріалом і вважав його чудовим ґрунтом для виховання прийдешніх поколінь. Однак християнських жінок зустрічаємо зовсім небагато: очевидно, Боккаччо приділив менше уваги християнським жінкам тому, що їхні діяння вже на той час були докладно описані у агіографіях.

Досвідчений в античній літературі читач помітить, що Боккаччо часто переповідає історії значно докладніше, ніж вони описані в інших істориків чи літераторів, попередників автора, або викладає своє бачення подій. Так, автор стверджує, що Дідона (42) взагалі не зустрічала Енея, хоча римські поети (Овідій, Вергілій) були про це іншої думки; розповідь про кимбрійських жінок (80) містить подробиці, яких не зустрічаємо в античних істориків. Вірогідно, автор поде-

куди сам домислив портрети своїх героїв, допрацював події, зробивши оповідь цікавішою і соковитішою. Таку ж тенденцію спостерігаємо і в «Декамероні»: автор часто ускладнює і доповнює сюжети вже відомих історій. І це не може бути йому докором: адже Боккаччо – не історик-прагматик, а поет-літератор.

Переказуючи, чим, згідно із джерелами, прославилася та чи інша жінка, Боккаччо все ж викладає свій власний погляд на причину, що спонукала його зарахувати цю жінку до «славних». Показово, що автор захоплюється жінками, які «полишили жіночі заняття», про які вже згадувалося раніше, і взялися за меч, за перо, за пензель чи різак. Але понад усе автор вихваляє жінок, які перевершували мужністю багатьох чоловіків. Це – новітнє на той час ставлення до жінки, до її ролі в суспільстві. У цьому й полягає новаторство автора.

Боккаччо прагнув показати читачеві, своєму сучасникові, що класична історія містить істинні скарби моралі та поведінки, які мають бути взірцями для всіх поколінь. Автор подекуди щиро подивляється мужності та відвазі, красномовству та гідності, патріотизму та самопошваї, які виявляли не те що відважні мужі, а навіть тендітні жінки, наділені мужнім духом. Тому й часто називає їх «мужніми» – по суті, епітетом чоловіків. Це одна з тих якостей, які гуманістична культура прагнула відродити у своїх сучасників. Твір Боккаччо чітко показує, що Відродження стосується не тільки

чоловічої, але й жіночої половини людства. Тому автор, прагнучи зберегти для нащадків чудові зразки поведінки своїх героїнь, аби їх не поглинув Час, увіковічив почесне і ганебне – аби нащадки мали повчальні приклади слави, з одного боку, і неслави – з іншого.

Праця Боккаччо була новаторською, бо це перша збірка біографій жінок у європейській літературі, в якій автор пропагує новітній погляд на роль жінки в суспільстві, зараховує до славних не лише за походження, як бачимо у тексті, а й за вчинки. Саме тому «Про славних жінок» посідає гідне місце серед літературних цінностей того часу – твір удостоївся перекладу на багато європейських мов. Існують переклади цього твору німецькою мовою, англійською, французькою, італійською, деякими мовами маємо навіть переклади, що створювалися в різні часи. Перед читачем – перший український переклад твору Боккаччо «Про славних жінок». Виконано за текстом італійського дослідника Вікторія Захарії (1967 р.), що базується на останньому манускрипті автора. Справа в тому, що Боккаччо переписував твір кілька разів – науковці виділяють дев'ять стадій написання тексту. Як показують дослідження, автор почав роботу над цією працею приблизно влітку 1361 року, переїхавши із шумної Флоренції до тихого Чертальдо, а остаточно переписав твір уже наприкінці свого життя. Поміж тим автор дещо додавав, дещо відкидав, про що сам говорить у передмові.

Читаючи цей твір, написаний майже сімсот років тому,

український читач, на свій подив, побачить щось не таке вже аж віддалене: виявляється, що наше сучасне українське суспільство з Римською імперією поєднують деякі спільні проблеми. Так, розповідаючи про судочинство, Боккаччо говорить, що «золото і гроші стали найкращими тлумачами закону: даремно з трибуни вимагати справедливості, якщо не заручитися підтримкою принаймні чогось одного з них». Однак того часу людське обурення взяло гору: несправедливість судді, про яку розповідає Боккаччо (58), стала причиною серйозних політичних змін у Стародавньому Римі. Але годі вже про це, як говорить сам автор.

Твір, незважаючи на свій поважний вік, усе ще актуальний і цікавий навіть сьогодні – і не лише для науковця, але й для пересічного читача. Тож вперше запрошуємо українського любителя мандрівок у часі до захоплюючої подорожі через усі віки шляхами відомих жінок – так, як провадив свого читача Джованні Боккаччо з Чертальдо ще у XIV столітті.

Павло Содомора

Про славних жінок

Присвята

**Джованні Боккаччо з Чертальдо¹
Славній жінці Андреї Аціароліс² із
Флоренції, графині Алтавільській**

Зовсім недавно, чудесна пані, відсторонивши від себе інертний натовп та позбавившись всіляких інших турбот, я написав книжечку на похвалу всьому жіноцтву – радше на втіху друзям, аніж задля розваги широкого загалу. Згодом, розважаючи над тим, кому першому маю подати цю книжечку, аби не залишилася у мене без діла і щоб вона, спонукувана чиеюсь доброю волею, певніше йшла до народу, вирішив, що краще буде присвятити її не якомусь відомому чоловікові, а визначній жінці, оскільки в ній мовиться саме про жінок. Шукаючи достойнішу, спала мені на думку окраса Італії – блиск і слава не лише жіноцтва, але й видатна особа серед правителів: Йоанна, славетна королева Єрусалима і Сицилії.

Зваживши славу її роду та знаменитість предків, а також нещодавні заслуги, здобуті власним хоробрим духом, я

¹ Хоча Боккаччо родом із Флоренції, однак працював над цим твором у Чертальдо (1361–1362), на дозвіллі, як сам говорить далі.

² Відомий флорентійський рід.

перейнявся прагненням покласти цю смиренну та набожну працю перед престолом Її Величності. Але оскільки блиск її королівської слави величезний, а малесеньке полум'я моєї книжечки ледве жевріє, то, боячись, аби в сильному світлі воно зовсім не зблідло, я поволі змінив свій план і, відновивши мої дослідження, врешті повністю перевів своє прагнення від славної королеви на тебе – і цілком справедливо. Адже зважаючи на твій м'який та благородний характер, на твою виняткову чесність, яка є найбільшою окрасою жіноцтва, подумки згадую вишуканість мови, а також і щирість твоєї душі та силу розуму, яким ти значно перевершуєш все жіноцтво, я бачу, що те, чим природа обділила слабшу стать, тим Бог щедро наділив твоє серце та доповнив чудесними чеснотами, прагнучи підкреслити те, що позначає твоє ім'я, – адже «andres» грецькою те саме, що латинською «муж»,³ – і я вважаю, що ти достойна порівнюватися з найвизначнішими жінками.

Саме тому, оскільки для нашого часу ти є блискучим взірцем колишньої слави, про що свідчать багато чудових вчинків, прагну долучитися до побільшення твоєї правдиво заслуженої слави тим, що присвячу цю книжечку тобі, вважаючи, що вона додасть твоєму імені не менше слави у прийдешніх поколіннях, ніж доля зробила тебе славною завдя-

³ Грецьк. andreia – «мужність», те саме, що латинське virtus, або vir: аналогічно – в українській мові слова «муж» та «мужність» мають спільний корінь. Боккаччо писав свій твір у період, коли змінювалося середньовічне уявлення про роль і заняття жінки. Це чітко видно у багатьох біографіях.

ки графу Монтеодорізієському, твоєму колишньому, і графу Алтавільському, твоєму теперішньому чоловікові.⁴

Отож тобі посилаю і твоєму імені присвячую все те, що досі я написав про славних жінок. Святим іменем скромності, яким ти високо возносишся над смертними, благаю тебе, велична жінко: щирою душею прийми цей невеличкий дарунок мужа-науковця. І якщо приймеш мою пораду, то почитай цю книжечку якимось при нагоді: вона скрасить твоє дозвілля своїми порадами, і ти насолоджуватимешся жіночою чеснотністю та чарівністю оповідей. Адже вважаю: якщо вчинки жінок з минулого спонукатимуть твій величний дух до наслідування кращого, то даремно про це так багато мовитиметься.

Часом помічатимеш, що нечестиве змішую з праведним, – роблю так через належну послідовність викладу, – тож не пропускай та не жахайся цього. Адже через це проходиш так, наче, увійшовши в квітник, простягаєш свою руку кольору слонової кості попри колючки терну до квіток: так, відмежувавши нечестиве, збирай похвальне. І навіть сповідуючи християнське вчення, коли читаєш про щось гідне поваги у поганських жінок, чого не знаходиш у себе, то червонієш та дорікаєш собі за те, що хоча й ошасливлена Христовим хрещенням, все ж хтось інший перевершив тебе у чесності,

⁴ Карл д'Арто, граф Монтеодорізієський, перший чоловік Андреї Аціароліс, помер у 1346 р. У 1357-у вона одружилася вдруге з Бартоломеєм II з Капуї, графом Алтавільським. Однак, незважаючи на це, Боккаччо часто засуджує повторне одруження у тексті твору.

невинності чи мужності. Тож, мобілізуючи сили своєї доволі міцної вдачі, не лише не дозволяєш комусь тебе перевершувати, але й намагаєшся перевершити чеснотою усіх видатних жінок. Як ти вирізняєшся чудесною молодістю та квітучою привабливістю, так і всіх інших, і не лише твоїх однолітків, але й тих, що жили раніше, маєш випереджувати вишченістю духу. Пам'ятай: не фарбами, як робить більшість жінок, повинна оздоблюватися краса, а підкреслювати її потрібно чесністю, побожністю та добрими вчинками. Так ти вмилоставиш того, хто надав тобі ці чесноти, і будеш вирізнятися з-поміж знаменитостей не лише у цьому скоро минутому житті, але й, закінчивши свій людський вік, перейдеш у вічну славу Подателя всіх чеснот.

Тому, найвизначніша з жінок, якщо ти вважаєш цю книжечку достойною, надай відвагу їй увійти поміж людей. Сподіваюся, що з твоїм благословенням її шлях буде вільний від недоброзичливих нападів, а твоє ім'я разом з іменами інших визначних жінок вона зробить відомим на устах у всіх людей. Оскільки ти разом зі своїми заслугами не можеш бути присутньою всюди, ця книжечка зробить тебе відомою для тих, хто живе нині, а також назавжди збереже про тебе пам'ять для нащадків. Прощай.

Передмова

Цим Джованні Боккаччо з Чертальдо розпочинає книгу «Про славних жінок», присвячену Андреї Аціароліс із Флоренції, дружині Алтевілла

Деякі давні автори колись укладали біографії відомих мужів у формі довідників. У наш час написав такий твір знаний чоловік та видатний поет Франческо Петрарка,⁵ наш наставник, до того ж у більшому обсязі та в доступнішому стилі – і справедливо. Адже ті, хто доклав усіх зусиль, аби перевершити інших славними вчинками, втратили здоров'я, пролили кров чи навіть поклали життя, якщо цього вимагали обставини, справді заслужили, аби їхні імена назавжди залишилися у пам'яті нащадків. Однак мене сильно дивує, як мало уваги таких письменників заслужили жінки, котрі не удостоїлися жодної згадки у подібних працях, незважаючи на те, що з безлічі досліджень чітко видно, як відважно та рішуче діяли багато з них.

І якщо прославляємо чоловіків, яким велика сила дозво-

⁵ *Петрарка Франческо* (1304–1374) – перший видатний італійський гуманіст, сучасник Боккаччо. Твір Петрарки «*De viris illustribus*» («Про славних мужів») надихнув Боккаччо до праці над своїм твором.

ляє здійснювати визначні вчинки, то чи не слід ще більше вихваляти жінок, які, хоча від природи майже всі наділені м'якшою вдачею, слабшим тілом і повільнішим розумом, коли треба, приймають чоловічий дух, виявляють блискучий розум та неабияку мужність, зважуючись на вчинки, складні навіть для чоловіків?

Тому, аби незаслужено не наговорювали на них, спало мені на думку в одному творі описати величність слави тих жінок, пам'ять про яких ще свіжа. До цього також я долучив життєписи вибраних жінок, які прославилися чи своєю хоробрістю, чи силою розуму і наполегливістю, чи своїми природними задатками, чи прихильністю або несправедливістю долі. Також долучив життєписи деяких з тих, які, хоча й нічого гідного згадки не зробили, все ж були причинами великих діянь.

Не хотів би я, щоб читачеві видавалося дивним, що разом із Пенелопою, Лукрецією та Сульпіцією, непорочними матронами, я помістив Медею, Флору, Семпронію чи подібних, у яких була міцна, однак, як виявилось, жорстока вдача. Адже я не вважаю, що термін «славний» слід сприймати у настільки вузькому значенні, щоб він завжди відповідав лише термінові «чеснотний». З ласкавого дозволу мого читача я хотів би під «славними» розуміти й тих, про яких іде погolos в народі за будь-які вчинки.⁶ Адже пригадую, що, чита-

⁶ Цікаві роздуми автора щодо семантичного наповнення деяких ключових слів. Такі слова, по суті, можна вважати термінами у рамках цього твору.

ючи про видатних мужів Леоніда, Сципіона, Катона чи Фабриціїв, там же читав про бунтівливих Гракхів, підступного Ганнібала, зрадливого Югурту, спраглих громадської крові Суллу та Марія, багатого і такого ж пожадливого Красса та про інших подібних.

Справді, вихваляння добрих діянь, гідних згадки, та різке засудження нищих вчинків дуже часто не тільки спонукають чеснотних до славних дій, але й часом відлякують нечестивих від недобрих справ. Також думаю, що ця книжечка відновить зганьблену привабливість деяких персонажів. Тож я вирішив різні історії доповнювати переконливими заохоченнями до чесноти, а також подавати причини уникання та засудження негідних вчинків. Таким чином, свята користь, пересипана насолодою оповіді, виповнить розум читачів.

А щоб уникнути давньої традиції зупинятися на подіях лише поверхово, вважаю, що по можливості у дослідженні буде доречно й цікаво покладатися на достовірні докладніші джерела.⁷ Маю переконання, що розповіді про діяння жінок сподобаються жіноцтву не менше, аніж чоловічій половині; до того ж, оскільки жінки менше обізнані з історією, вони потребуватимуть докладнішого викладу, який буде для них цікавіший.

Аби не забути, потрібно заздалегідь зазначити, що майже всі жінки, за винятком першої матері, є поганями; їх не слід змішувати з гебрейськими та християнськими жінками: ці

⁷ Боккаччо ніколи докладно не вказує, на які саме джерела він покладається.

групи не зовсім добре пасують одна до одної, тому й оповідь вестиметься по-різному.

Останні, наслідуючи заповіді та настанови свого святого Вчителя, готували себе до страждань за вічну та істинну славу – часто супроти загальної думки; натомість перші чи то завдяки природному дару, чи інстинктивно, чи, що виглядає правдоподібніше, завдяки сильному прагненню скороминущої слави доходили до своєї мети, хоча й не без великої сили волі; чи, зазнавши ударів долі, часто переносили щось неймовірно жахливе.

До того ж останні, сяючи істинним та самодостатнім світлом, не лише прославлено живуть у заслуженій вічності, але й, як ми знаємо, що їхню невинність, чистоту, святість, мужність, а також непереможну стійкість як до тілесних прагнень, так і до тортур тиранів відповідно до їхніх заслуг описували у своїх творах побожні люди, відомі своєю обізнаністю у Святому Письмі та шановані за достойність. Заслуги перших ніколи не були видані окремою працею, як уже мовилося, і ніхто на них не звертав уваги. Задля того, щоб повернути належну їм винагороду, я намірився написати цю працю.

Тож нехай Бог, Отець всього сущого, допомагає мені у цій побожній праці; і як покровитель цього твору нехай надасть свою ласку написати це на Його істинну хвалу.

1. Єва, наша перша мати

Намірившись описувати дійства, якими прославилися відомі жінки, видається мені догідним почати від нашої пра-матері: вона, найдавніша мати, оскільки є найпершою, наді-лена окремими визначними чеснотами. Адже народжена не у цій нещасній долині страждань, у якій народжуємося ми, усі смертні, для праці; виготовлена вона була не тим же молотом чи ковадлом, при народженні, безсила, не кричала, оплаку-ючи первородний гріх, як усі інші, а навпаки, і ніхто не чув, щоб ще з кимось колись так траплялося – коли бездоганний Творець усіх речей власноруч виліпив з глини землі Адама і потім забрав його з місця, що згодом назвали Дамаск, по-містивши у сад насолод, наславши згодом на нього солодкий сон. Мистецтвом, відомим лише йому одному, Бог створив її з боку дрімаючого Адама. Свідома, готова до одруження, щаслива, у прекрасному місці, на очах у свого Творця була вона безсмертною володаркою природи та союзницею свого, вже не сплячого мужа, який і назвав її Євою.

Що ж більше чи прекрасніше може трапитися для когось при народженні? До того ж, лиш уявімо собі дивовижну красу її тіла. Бо що є створене перстом Божим і не перевер-шує красою всього іншого? Адже краса блякне з роками, або й навіть посеред квітучого віку може зів'янути через напад хвороби; тож хоча жінки й зараховують красу до своїх особ-

ливих дарів, завдяки їй здобуваючи великої слави через поверхові судження смертних, все ж не буде надмірним зараховувати красу до чеснот як особливу сторону жіночої слави – як тут, так і в подальшому.

Тож Єва, оселившись у Раю як за правом народження, так і за правом жителя, була огорнена світлом, невідомим для нас, допоки вона разом зі своїм чоловіком радо насолоджувалася благами. Однак ворог, заздрісний до її щастя, вклав у її душу нечестиві переконання, що порушивши один-єдиний накладений Богом закон, вона зможе сягнути ще більшої слави. Єва більше, аніж годиться їй чи нам, з жіночою легкістю повірила йому, бездумно вважаючи, що підніметься до вищих висот. До того ж, улесливо переконуючи, схилила на свій бік податливого чоловіка. Переступивши закон, вони таки скуштували яблуко з Древа Добра і Зла, вкинувши цим немудрим вчинком і себе, і всіх своїх нащадків з безтурботного вічного життя у важкий труд та жалюгідну смерть, з чудесного краю – у терни, багно і каміння.

Тож коли чудесне світло, яким вони були огорнуті, зникло, розгніваний Творець відкинув їх. Підв'язавшись поясами, викинуті з місця насолод, пішли вони на вигнання у землі Гебруну. Там ця видатна жінка, що прославилася згаданим вчинком, у той час, коли її чоловік обробляв землю мотикою, винайшла прядіння, як багато хто вірить. Часто доводилося їй терпіти біль пологів, переносити важке горе від втрати дітей та онуків, що точило її душу. Мушу оминати

інші її страждання – холод, спеку та решту незгод. Врешті, втомлена працею, Єва відійшла у старість, очікуючи смерті.

2. Семираміда, цариця ассирійців

Семираміда⁸ була славною царицею ассирійців у давні часи. З плином часу загубилося, якого роду були її батьки, окрім хіба що легенди, яку вподобали собі древні, – начебто вона була донькою Нептуна; хибні вірування стверджували, що він був сином Сатурна і богом морів. Цей аргумент, хоча його й не можна вважати достовірним, все ж говорить, що вона походила від знатних батьків.

Побралася вона з Ніном, видатним царем Ассирії, і від нього народила Нінія, свого єдиного сина. Нін, підкоривши всю Азію, а згодом Бактрію, загинув, поранений стрілою, залишивши молоду дружину та сина, який був зовсім ще малий. Вважаючи непевним довіряти кермо новоствореної величезної імперії зовсім ще юному синові, жінка мала таку велику силу духу, що наважилася з умінням та розумом перевернути керівництво над народами, які її чоловік підкорив й утримував силою зброї.

Наділена неабияким жіночим лукавством, вона вигадала превелику хитрість – насамперед перехитрила військо свого загиблого мужа. Адже зовсім не дивно, що Семираміда ри-

⁸ *Семираміда*, або Шаммурапат (царювала в 824–811 рр. до Різдва Христового). З її іменем помилково пов'язують так звані «висячі сади» поблизу Вавилону. Створення садів радше стосується періоду правління вавилонського царя Навуходоносора (605–562 рр. до Р. Х.).

сами обличчя була надзвичайно схожа зі своїм сином: обоє були без бороди, її жіночий голос не звучав інакше, аніж хлопчачий, ані поставою чи будовою тіла, ані ростом не дуже відрізнялася вона від сина – заледве була вища. Маючи такі переваги, аби якось ненароком не викрилася хитрість, голову завжди покривала тіарою, носила одяг, що покривав руки і ноги. Оскільки такий одяг на той час був незвичним для асирійців, то щоб її вигляд не видавався співвітчизникам незвичним, видала декрет, щоб увесь народ одягався так само.

Тож колишня дружина Ніна, прибравши вигляд свого юного сина, з дивовижною наполегливістю взялася за царську владу. Так, вдаючи з себе чоловіка, зберігала порядок в царстві та у війську, здійснюючи багато величних справ, гідних навіть наймужніших чоловіків. Не боячись ніякої праці, не жахаючись жодних небезпек, переборола неймовірними вчинками всіляку заздрість. І лише тоді вона наважилася відкрити, хто вона насправді є і що вона могла вдавати завдяки жіночим хитрощам, – наче прагнучи показати, що не стать, а дух потрібен у владарюванні. Саме це побільшило подив тих, хто бачив її, та побільшило славу відомої жінки.

А тепер я хотів би дещо докладніше розповісти читачеві про її вчинки. Після того, як хитрість вдалася, Семираміда з чоловічим запалом взялася за зброю. До імперії, яку здобув і утримував її чоловік, вона додала Ефіопію, яку завоювала у важкій та напруженій війні; потім повернула свого меча на

Індію, до якої ще не доходив ніхто, крім її чоловіка; окрім того, відновила Вавилон, давнє і свого часу славне місто, яке збудував Немброт на полях Сенаару, обнісши його цегляними стінами, скріпленими піском зі смолою та бітумом; ці мурі славилися своєю висотою, товщиною та великою довжиною обігу.⁹

Але з-поміж багатьох справ потрібно окремо сказати про одну справу Семираміди, яка заслуговує окремої згадки. Очевидці з певністю стверджують, що одного спокійного дня вона насолоджувалася відпочинком на дозвіллі, розчісуючи своє волосся разом із жінками-служницями та заплітаючи його у коси за батьківським звичаєм. Коли ще не заплела навіть половину волосся, їй повідомили, що Вавилон зрадив пасинка. Цариця тоді так розсердилася, що, кинувши гребінь, одразу ж розгнівано покинула своє жіноче заняття і, захопивши зброю, вивела військо на облогу величезного міста. І не стала займатися своїм невіпорядкованим волоссям доти, поки не змусила здатися знесилене довгою облогою могутнє місто і силою на вернула його під свою владу. Як свідчення цього відчайдушного вчинку у Вавилоні воздвигнули велику бронзову статую жінки, що мала з одного боку заплетене волосся, а з іншого – розпущене, і стояла вона там протягом довгого часу.

Окрім того, Семираміда заснувала багато нових міст, вчи-

⁹ Стіни Вавилону, одне із Семи чудес світу (список непостійний). Згодом їх викреслили зі списку, замість них зарахували до чудес Александрійський маяк.

нила багато інших визначних справ, які поринули у вічність і забулися, окрім тих деяких знаменитих вчинків, про які я вже сказав.

Зрештою, всі ці дивовижні вчинки були б похвальними й зажили б вічної слави не те що для жінки, а навіть для сильного чоловіка, та однією брудною спокусою жінка зганьбила їх усі. Адже, як і решта жінок, почувалася нещасливою від постійного похитливого прагнення: говорять, що віддавалася багатьом коханцям. З-поміж її полюбовників, радше звірячий, аніж людський, був і Ніній, рідний син, юнак виняткової вроди. Наче помінявшись статтю з матір'ю, він ніжився на дозвіллі у спочивальні, а вона змагалася в битвах з ворогами.

Який же це був жахливий злочин! Чи в спокійний час, чи поміж клопітливих царських турбот, кривавих сутичок, а також сліз та вигнань, що жахливо до цього подібне, – незалежно ні від чого з'являється чума і поволі охоплює необережні уми та затягує їх у прірву, забруднюючи ганебною неславою будь-яку красу. Семираміда, заражена цією недугою, задумала хитрістю полегшити те, що зганьбила розпустою: переказують, що вона видала знаменитий закон, який дозволяв підлеглим як завгодно займатися розпустою. Але боячись, щоб служниці не захопилися її сином задля насолод, вона, як дехто говорить, перша вигадала пояс цноти, який усі служниці повинні були носити замкненим. Кажуть, що в Єгипті та Африці цим користуються навіть досі.

Деякі автори пишуть, що Семираміда захопилася похиттю

до свого сина і звабила його, коли він трохи подорослішав, та врешті й зазнала смерті від нього на тридцять другому році свого панування. Інші, навпаки, стверджують, що вона зазвичай поєднувала розпусту з жорстокістю: всіх тих, кого закликала вгамовувати свою жагу, наказувала вбивати одразу ж після злягання, щоб приховати свій вчинок. Коли ж траплялося, що вагітніла, як пишуть ще інші, і пологами викривався перелюб, то для вибачення таких вчинків і видала той славнозвісний закон, про який уже говорилося попередньо.

Незважаючи на те, що, як бачимо, Семираміда могла хоча б трохи приховувати свої негідні злочини, все ж вона не змогла уникнути гніву свого сина. У нападі люті він убив звабливу царицю – чи то вважаючи, що це є лише його кровозмішення і не терпів біля себе інших, чи то надмірна розпуста матері приносила йому неславу, чи, можливо, боявся народження наступника престолу імперії.

3. Опіс, дружина Сатурна

Опіс,¹⁰ чи Опс, або ж Рея, якщо вірити древнім, променіла славою в квітучий та щасливий час. Адже була донькою Урана,¹¹ найсильнішого з-поміж неосвічених греків, та його дружини Вести.¹² Будучи водночас і сестрою, і дружиною царя Сатурна,¹³ не прославилася жодним вчинком, що дійшов би до нас, окрім лиш того, що завдяки жіночим хитрощам врятувала своїх дітей – Юпітера, Нептуна і Плутона від смерті, яку замислили Сатурн і Титан, її брат.

Чи то через незнання, чи через безумство тогочасні люди зараховували Сатурна і Титана до числа богів.¹⁴ Також вони хибно наділяли Опіс не лише царськими привілеями, але й вважали її видатною богинею та матір'ю богів: за всенародними декретами їй воздвигали храми, призначали жерців, приносили жертви. Ганебне вірування зросло настільки, що у небезпечній ситуації, яка склалася під час Другої Пунічної війни, римляни послали консулярів до Аттала, царя Пергаму, просячи передати їм зображення богині та мо-

¹⁰ *Опіс*, чи *Опс* – богиня врожайності. Ототожнювали з Реєю.

¹¹ *Уран* (грецьк. *uranos* – «небо») – божество неба.

¹² *Веста*, – богиня домашнього вогнища.

¹³ *Сатурн* – бог землеробів та врожаю, батько Юпітера. Його ототожнювали з грецьким Хроносом і вважали справедливим правителем золотого віку.

¹⁴ Покоління доолімпійських богів.

литовні ритуали для жертвоприношень. Тоді в місті Пезимунт, що в Азії, знайшли гарної форми камінь і обережно привезли до Рима, де його прийняли з усіма почестями; згодом, розмістивши камінь у великому храмі, римляни та жителі Італії різними церемоніями протягом багатьох сторіч віддавали йому пошесті як найвищому божеству і захисникові республіки.

Це був справді дивовижний жарт долі чи людської сліпоти або, правдивіше мовлячи, диявольський підступ і омана, з волі чого жінку, що перетерпіла багато страждань і врешті померла у старечому віці, перетворившись на прах та потрапивши в пекло, весь народ вшановував як богиню всілякими божественними почестями впродовж такого тривалого часу.

4. Юнона, богиня царств

Юнону,¹⁵ доньку Сатурна й Опіс, поганські звичаї та співи поетів прославили на весь світ і зробили найвідомішою з жінок, заплямованих брудом поганства. Вона була настільки відомою, що навіть безшумні зуби часу, які все перемелюють, не змогли подробити її славних діянь – ім'я богині долинуло аж до нашого часу. Тому радше можна говорити про велику славу Юнони взагалі, аніж виокремити якусь справу, гідну згадки.

Юнона і Юпітер, що з Криту, якого древні хибно вважали богом небес, були близнюками. Ще немовлям Юнона потрапила на Самос,¹⁶ де її належно виховували аж до юності, а згодом побралася з братом Юпітером. Свідком цього впродовж уже багатьох століть є статуя в храмі на цьому острові. Жителі Самоса вважали Юнону богинею і царицею небес і були переконані, що виховання та одруження богині в їхньому краю принесло славу їм і їхнім нащадкам. А щоб цей факт якомога довше не зітерся з пам'яті, збудували величезний храм, що прославився на цілий світ, вирізьбили статую богині з пароського мармуру, котра зображала дівчину в одязі нареченої, і встановили при вході до нього.

¹⁵ *Юнона* – вище жіноче божество римського пантеону, дружина Юпітера. Вважалася богинею багатьох італійських міст.

¹⁶ *Самос* – острів у Греції в Егейському морі.

Юнона і сама зажила немалої слави, побравшись з великим царем, влада і слава якого побільшувалися з дня в день, несучи його ім'я вшир і вдовж по всій землі. Як тільки з тої, що була смертною царицею, вигадки поетів і нерозважливі домисли древніх зробили небесну царицю, їй доручили царство і добробут всього Олімпу, подружні права й опіку над породіллями, а також багато всього іншого, з чого можна сміятися, але аж ніяк не вірити.

Тож за навіюваннями Ворога людського роду Юноні воздвигнули багато храмів та вівтарів, їй були призначені жерці, ігри та жертвоприношення, встановлені давніми звичаями. Після жителів Самосу впродовж тривалого часу величними службами їй поклонялися народи Аргіву в Ахеї та карфагеняни, не говорячи вже про інших. Врешті її статую принесли до Рима з Вейїв і помістили у святилищі Юпітера Величнього Найбільшого на Капітолії, аби поєднати із чоловіком. Римляни, повелителі світу, впродовж тривалого часу вшановували її різними церемоніями під іменем цариці Юнони – навіть після того, як на землі народився Бог Чоловік.

5. Церера, богиня врожайності та цариця Сицилії

Церера, як описують джерела, була найдавнішою царицею Сицилії. Говорять, що вона була надзвичайно розумною: додумавшись, як обробляти землю, Церера перша впокорила биків і привчила їх до ярма. Винайшовши плуг та леміш, вона орала ними землю і сипала в борозну насіння; коли ж воно зростало великим врожаєм, вона навчила людей, що живилися жолудями і дикими фруктами, як збирати колосся, терти його кам'яними жорнами, готувати дріжджі та випікати з цього хліб. За такі заслуги, хоча вона й була смертною жінкою, її почали вшановувати як богиню врожайності, наділивши божественними привілеями, і вірили, що вона – донька Сатурна і Цебели. Церера мала єдину доньку, Прозерпіну, батьком якої був Юпітер, брат Церери. Переказують, що, на превеликий жаль матері, доньку викрав Орк, цар Молосіїв, і пошуки тривали надто довго: ця подія дає поживу для багатьох легенд.

Також була й інша Церера – в Елевсині, місті, що в провінції Аттіка, і вона славилася такими самими заслугами. Говорять, що в неї на службі був Триптолем. Оскільки древні наділяють обох Церер однаковими чеснотами, то видається, що буде достатньо подавати їх під одним заголовком.

Справді, я не знаю – чи слід вихваляти, чи засуджувати їх-

ній талант. Хто ж засуджуватиме, що диких та кочівних людей завели з лісу до міста? Що тих, які жили за дикими звичаями, привели до кращих умов? Що жолуді замінилися на зерно і тіло зробилося красивішим, руки сильнішими, харчування людини почало відповідати її потребам? Що земля, хаотично вкрита мохом, чагарями та буйною зеленню, перетворилася в оброблену, плодючу та корисну для народу? Що брутальний час змінився на цивілізований? Що людський розум навернувся від бездіяльності до споглядання?¹⁷ Що винайдення хліборобства пробудило людські сили, що дрімали в печерах, спрямовуючи їх до міської чи сільської праці, розбудовуючи міста чи засновуючи нові, розширюючи імперію, винаходячи і практикуючи багато нових звичаїв. Якщо це і все згадане є позитивним, то я гадаю, як, мабуть, і всі інші, що кожного, хто це засуджуватиме, вважатимуть немудрим.

Однак з іншого боку, хто вихвалитиме те, що делікатну і невідому їжу подали великому народові, котрий населяв ліси і звик до жолудів, некультивованих фруктів, молока диких звірів, квітучих трав та джерельної води? Не щеміло їхнє серце турботами, лише природним законом послуговувалися вони, були тверезі та скромні, не відали про підступ, ворожість виявляли тільки до диких звірів і птахів. Не оманюючи самих себе, мусимо відзначити, що всі ці нововведення відкрили шлях прихованим вадам, які не наважувалися ко-

¹⁷ *Споглядання* – вищий рівень розумової діяльності, умоглядність.

лись виявитися відкрито, а тепер мали достойний супровід.

І от поля, які досі були спільними, помежували ровами і парканами, почався розподіл праці, сільськогосподарські клопоти, стало набирати вагу «моє» й «твое», слова, колись чужі для врівноваженого народу і кожного трудівника зокрема. Почалися бідність і рабство, ненависть, судові тяганини, жорстокі війни, палюча заздрість, що розквітала, як вогонь. Через це нещодавно зігнуті плуги для землеробства випростували у гострі мечі для кровопролиття.

Так люди почали борознити моря, так північні запізналися з південними, а південні – з північними; почалося розніжування тіла, набивання живота, прикрашання одягу; прийшли вишукані страви, розкішні бенкети, неробство і дозвілля; а також Венера розпалила те, що досі лежало холодне – на превеликий стыд світові. А що ще гірше – коли ставалося так, що або через гнів небес, чи через війни ставався неврожай, то тут же бракувало харчів – навіть ще більше, ніж у первісні часи; тож голод, про який ніхто не знав у лісах, не лише входив у хатини бідняків, а й наводив страх на багатіїв. Так виникла ганебна і виснажена слабість, смертельна блідість, кволість з немінною ходою, хвороби та безліч інших причин передчасної смерті.

Зваживши все це, а також багато всіякого іншого, схилився повірити – і навіть вірю, – що цей золотий вік, хоча він був примітивний та неосвічений, значно вивищувався над нашим, хоча й витонченим, залізним віком.

6. Мінерва

Мінерва,¹⁸ яку також називають Палладою, була настільки славною, що нерозумні люди вірили в її безсмертне походження. Говорять, що вперше побачили її і впізнали в часи правління царя Огігія, поблизу озера Тритоній, що недалеко від затоки Малого Сирцію. З плином часу спостерігали багато таких діянь Мінерви, яких ніколи до того не бачили; і тому не лише примітивні афри, але й греки, котрі вже тоді перевершували всіх своєю мудрістю, вірили, що народилася вона не від матері, а просто з голови Юпітера і спустилася на землю з неба.¹⁹

Невідомість її походження побільшувало це сміху гідне вірування. Насамперед стверджують, що вона розцвітала у постійній дівочості, а щоб певніше в це вірилося, існувала легенда, мовби Мінерва довго боролася з Вулканом, богом вогню (уособленням пристрасті до тілесних утіх), якого, врешті, перемогла.

Мінерві приписують винайдення вовнопрядіння, невідомого до того часу мистецтва: вона показала, як слід очищати вовну, розм'якшувати її залізним гребенем, розкладати на прядці й висновувати нитку пальцями. Відтак Мінерва

¹⁸ *Мінерва* – богиня мистецтва і талантів, покровителька ремесел.

¹⁹ За легендою, Гефест розколов молотом Зевсові голову і звідти появилася богиня у повному обладунку.

винайшла прядіння, навчивши людей, як потрібно сплітати нитки одну з одною, перевивати їх човником та стискати тягарцем. Легенда, вихваляючи вміння Мінерви, розповідає про славнозвісне змагання богині з Арахною, що з Колофона.²⁰

До того ж, Мінерві приписують винайдення виробництва олії, про яке смертні тоді ще не чули: адже саме вона навчила афінян, як розтирати каменем оливки і як витискати олію чавилом. Очевидно, що винахід був дуже корисним, і це було причиною її перемоги над Нептуном, коли йшлося про її ім'я Афін.²¹

Також говорять, що справою Мінерви є винахід колісниць, запряженої четвіркою коней, виготовлення залізної зброї та обладунків, що покривали тіло; вірять, що ця богиня навчила людей військового строю та правил бойової стратегії.

А також стверджують, що Мінерва винайшла числа і впорядковувала їх так, як маємо аж до сьогодні. І ще вірять, що вона з гомілкової кістки якогось птаха чи, радше, з болотяної очеретини вперше зробила чи то флейту, чи то пастушу сопілку й викинула її з неба на землю, бо коли вона грала на ній, у неї боліло горло і роздувалися щоки.

Що ще скажемо? Завдяки цим новинкам щедро на божественні титули античність назвала Мінерву богинею мудрості. Саме тому Афіни назвалися її іменем, а оскільки місто

²⁰ Див. розділ 18.

²¹ *Мінерва*, у грецькій міфології Афін, або Паллада – покровителька Афін.

виявилось здібним до тих самих наук, за які саму Мінерву вважали мудрою і розважливою, то вони прийняли її за свою покровительку, назвали її іменем свої мури, побудувавши величезний храм та присвятивши його своїй богині. У храмі встановили статую Мінерви – її погляд буквально пронизував, бо рідко можна дізнатися про справжні наміри мудрої людини; була вона у шоломі, що мало позначати захищеність і прихованість думок мудрих людей; мала на собі лати, оскільки мудрець завжди готовий до будь-яких ударів долі; озброєна довжелезним списом, аби нагадувати кожному, що мудрець може вражати в далеку ціль; для захисту мала кришталевий щит з головою Горгони²² на ньому – це означало, що все приховане є очевидним для мудрого, що розумний завжди так озброєний зміїною мудрістю, аби необізнаний перетворився на скелю при його погляді; на сторожі разом з нею була сова – це стверджувало, що мудрець бачить як при світлі, так і в темряві.

Врешті слава цієї жінки та вшанування її як богині розповсюдилися по всіх усюдах; і сприяла цьому велика хиба древніх: майже по всьому світу зводили храми на її вшанування та приносили жертви. Дійшло аж до того, що їй воздвигнули святилище на Капітолії поблизу храму Юпітера Величного Найбільшого²³ і вшановували її разом з наймогутнішими

²² *Медуза Горгона* – міфічна потвора, що своїм поглядом перетворювала все живе в камінь.

²³ На Капітолії, одному із семи пагорбів Рима (двогорбому), стояли три храми

римськими богами, і ця богиня вважалася рівною з царицею Юноною.

Деякі авторитетні джерела стверджують, що всі ці винаходи, про які згадувалося раніше, належать не одній лише Мінерві, а багатьом; і я радо з ними погоджуюся, аби побільшити кількість відомих жінок.

– Юпітера, Юнони та Мінерви. На цьому пагорбі завершувалися тріумфальні процесії.

7. Венера, цариця Кіпру

Венера,²⁴ на думку деяких авторів, була кіпріоткою; однак щодо її батьків натрапляємо на різні свідчення. Одні вважають її донькою чоловіка на ім'я Кір та його дружини Сирії, інші – Кіра і кіпріотки Діоніс. Багато хто вважає її донькою Юпітера і Діоні, але думаю, що це лише задля побільшення слави її краси. Та незалежно від того, ким були її батьки, зараховую її до славних жінок не за якісь вигадані чудні винаходи, а саме за красу.

Адже рисами свого лица і привабливістю всього тіла Венера випромінювала таку красу, що в це заледве могли повірити навіть ті, хто її бачив. Деякі ж говорять, що вона була небесною зіркою, яку звемо Венерою; інші – що вона жила на небі й упала на землю з Юпітерового лона. Одним словом, оскільки всі автори були затьмарені оманливим туманом, хоча й знали, що вона народилася від смертної жінки, все ж вважали її безсмертною богинею. А ще заповзято стверджують, що Венера була матір'ю нещасливого бога кохання, якого називають Купідомом. Вона також дуже добре використовувала своє вміння – за допомогою різних жестів заволодівати розумами немудрих.

Сила цього вміння була такою, що чоловіки не могли опи-

²⁴ *Венера* – богиня кохання. Вважалася матір'ю Енея, тому її вшановували як праматір усіх римлян.

ратися звабливості жінки; деякі історії я опишуватиму. Венеру з усіх богинь вшановували найбільше: адже не тільки у Пафосі, найстарішому місті кіпріотів, її вмилоствлювали ладаном, вважаючи, що навіть мертва грішна жінка має насолоджуватися тими ж пахощами, якими за життя насолоджувалася нечиста повія. Венеру вшановували багато різних народів, а римляни побудували їй храми, назвавши їх святилищами Венери-Праматері та Венери – Навертальниці Сердець.

Однак немає сенсу продовжувати говорити про це. Венера, як стверджують, мала двох чоловіків, однак достеменно невідомо, хто з них був перший. Деякі переказують, що насамперед вона побралася з Вулканом, царем Лемносу, який був сином Юпітера Критського; і це виглядає правдоподібнішим, аніж те, що першим її чоловіком був Адоніс. Чи то через вади свого характеру, чи через вплив місцевості, де, як ми знаємо, завжди процвітав жажливий перелюб, чи через зіпсутість самого мислення сталося так, що після смерті Адоніса їй настільки забажалося розпустити, що в очах того, хто не був зачарований, блякла вся слава її краси через невгамовну розпусту. Коли в околицях рознеслася чутка про те, що Вулкан, її перший чоловік, застав її разом з воїном, це стало сприятливим підґрунтям для легенди про перелюб Венери з Марсом.²⁵

Врешті, аби хоч трохи затерти стид на своєму безсором-

²⁵ *Марс* – бог війни, тому й говориться про війна.

ному чолі та отримати для себе ще більшу свободу розпусти, Венера вигала невимовну ганьбу: говорять, що вона перша додумалася до публічної розпусти і влаштувала борделі, закликаючи туди одружених жінок. Яскравим свідченням цього було те, що кіпріоти продовжували це ганебне заняття впродовж століть. Адже зберігся звичай посилати своїх юних дівчат на узбережжя, щоб вони злягалися з іноземцями: вважалося, що в такий спосіб вони виявляли шанування Венері своєю майбутньою цнотливістю та отримували посаг на одруження. Згодом цей ганебний звичай дійшов аж до Італії, адже можемо вчитати, що так робили локріанці.

8. Ізіда, цариця і богиня єгиптян

Ізіда, яку раніше називали Іо, була не тільки відомою царицею Єгипту, але й згодом святим та шанованим божеством. Видатні давні літописці розходяться і щодо визначення часу, коли вона жила, і щодо того, ким були її батьки.

Одні стверджують, що вона була донькою Інаха, першого царя Аргівів, та сестрою Форонея, які царювали за часів Якова, сина Ісаака; інші стверджують, що була вона донькою Прометея, коли Форбант царював над Аргами, тобто йдеться про пізніший час; ще інші стверджують, що вона жила в часи Цикропа, царя афінян, інші ж їм заперечують і кажуть, що розквіт її панування припадав на час Лінцея, царя аргів'ян. Однак суперечності, які зустрічаємо в переказах відомих істориків,²⁶ не применшують того факту, що вона була видатною жінкою свого часу, гідною згадки.

Зрештою, незважаючи на незгоди істориків, маю намір дотримуватися думки більшості, а саме, що вона була донькою царя Інаха. Давні поети вважають, що Ізіда, оскільки була дуже вродливою, настільки сподобалася Юпітерові, що він її звабив. Аби приховати злочин, її перетворили на корову,²⁷

²⁶ Боккаччо показує свою обізнаність з різними джерелами. Очевидно, це і Геродот, і Лівій, і Светоній та багато інших.

²⁷ За міфом, перетворила її на корову ревнива Юнона (грецьк. Гера), дружина Юпітера (грецьк. Зевс); стеріг її Арк (грецьк. Аргус), що мав сто очей.

і Юнона взяла її під свою охорону. Коли Арка, її сторожа, вбив Меркурій, Юнона наслала на корову гедзя, і та помчала в Єгипет, де й прибрала свій колишній вигляд і почала називатися Ізідою, а не Іо. Цей переказ не розходиться з історією, оскільки деякі стверджують, що дівчину таки звабив Юпітер. Відтак, боячись батькового гніву за гріх, який вона вчинила, Ізіда і деякі з її близьких сіли в човен, на знамені якого була зображена корова; тож, маючи неабиякий розум і велику відвагу, спонукувана прагненням царської влади, вона із попутним вітром добралася до Єгипту і там осіла, відчувши, що край саме такий, як їй потрібно.

Однак невідомо, як вона здобула владу над Єгиптом, хоча з певністю розповідають, що застала вона там примітивний та лінивий народ, який зовсім не відав про людські заняття і жив не стільки за людськими, як за дикими звичаями. Тож вона не без великих зусиль і терпіння навчила їх обробляти землю, засівати зерно, врешті вчасно збирати врожай та випікати з нього хліб. Вона також навчила цих кочівників і майже диких людей жити разом і, уклавши для них закони, показала, як жити у спільноті. А що найдивовижніше для жінки – зосередивши сили свого розуму, вона винайшла знаки для писемності, що пасувала мові місцевих жителів, і навчила людей ними користуватися.

Все це, не говорячи про інше, настільки видавалося дивовижним для незвичних до такого способу життя людей, що вони легко схилилися до думки, що Ізіда прийшла не з Гре-

ції, а спустилася з неба: через це вони надали їй всі божественні привілеї ще навіть за життя. Диявол вводить в оману невідаючих: уже після смерті Ізиди її культ почали вшановувати і прославляти її божественність. Навіть у Римі, в місті, що панувало над світом, для неї збудували величезний храм, у якому за єгипетським обрядом щорічно влаштовували врочисті жертвоприношення. Тому немає жодного сумніву, що цей хибний культ поширився також і на західні варварські народності.

Згодом чоловіком цієї славної жінки став Апіс, якого давні літописці помилково вважали сином Юпітера і Ніоби, доньки Форонея. Говорять, що після того, як він віддав Ахейське царство своєму братові Егіалею, то царював над Аргами протягом тридцяти п'яти років, а згодом подався в Єгипет і правив там разом з Ізидою. Його також вшановують як бога, називаючи Осірісом, або Сараписом.²⁸ Інші літописці стверджують, що чоловіком Ізиди був якийсь Телегон, від якого вона народила сина Епафа. Згодом він почав правити Єгиптом. Жителі вважали його сином Юпітера.

²⁸ *Osciris*, або *Sarapis* – єгипетський бог мертвих і плодючості, був царем і героєм в Єгипті. Брат Сет убив Осіріса, але Ізіда, його сестра і дружина, воскресила свого чоловіка. Греки ототожнювали Осіріса з Діонісом.

9. Європа, цариця Криту

Європа, як вважають деякі джерела, була донькою Фенікса, однак багато хто дотримується думки, що її батьком був Агенор, фінікійський цар. Була вона такою красунею, що Юпітер Критський закохався в неї, коли вона його навіть не бачила. Цей могутній чоловік вдався до хитрощів, аби викрасти Європу; і деякі джерела переконують, що легенда була результатом чийось улесливих оповідок. Дівчина, граючись і пасучи батькову отару, збігла з гір до узбережжя Фінікійського моря, де її раптово схопили, посадили на корабель, на знамені якого був зображений білий бик, і відвезли на Крит.²⁹

Саме тому я зовсім не схвалюю того, щоб дівчатам надавати надто велику свободу вештатися і легко довіряти чийсь словам; адже часто читав, що з тими, хто так чинить, стається велика ганьба, яка заплямовує їхню честь і яку потім не можуть затерти навіть славою зберігання вічної цноти.

Очевидно, саме з цих історій, що розповідають про Меркурія, який намовив дівчину йти з фінікійською отарою до узбережжя, та про Юпітера, який обернувся биком і відвіз молоду Європу через море на Крит, і народився міф.

Однак історики не сходяться щодо часу, коли сталося це викрадення: ті, що датують подію найраніше, вважають, що

²⁹ За легендою Юпітер, перетворився на чудесного бика і викрав дівчину.

вона сталася за Даная, царя Аргосу; інші стверджують, що за панування Акрізія, і найпізніші датування стосуються часів панування Пандіона в Афінах, і видається, що цей останній період найбільше узгоджується з часами Міноса, сина Європи. Згідно з деякими джерелами, після того, як Юпітер звабив Європу, вона побралася з критським царем Астером, від якого народила трьох синів – Міноса, Радаманта і Сарпедона. Багато хто вважає, що вони були синами Юпітера, а також багато хто ототожнює Астера з Юпітером.

Можна звертатися також до інших джерел, однак більшість із них стверджують, що славною зробило Європу одруження з великим богом. Інші стверджуються, що вона, окрім усього іншого, визначалася своїм походженням і що в свій час багатьма визначними здобутками зробила фінікійців відомішими, аніж їх прославила більшість знаменитих родів. Тож чи з огляду на пошану до неї як до дружини бога, чи з огляду на її синів, що мали царську владу, чи з огляду на її власну надзвичайну чесноту її іменем, Європа, назавжди назвали третину світу.

Тож я припускаю, що Європа була жінкою, що визначалася своїми чеснотами – і не лише тому, що частину світу назвали її іменем, але також і тому, що відомий філософ Піфагор присвятив їй чудесну бронзову статую в Таренті.

10. Лівія, цариця Лівії

Давні автори стверджують, що Лівія була донькою Епафія, царя Ефіопії, від його дружини Кассіопеї. Вона побралася з Нептуном, тобто з могутнім чоловіком з інших країв, чиє справжнє ім'я до нас, на жаль, не дійшло. Від нього вона народила Бусирида, який згодом став жорстоким тираном Верхнього Єгипту.

Її величні діяння, як бачимо, канули у вічності, однак достатнім аргументом їх величності є повага, якою вона користувалася серед своїх краян. Адже ту частину Африки, якою вона правила, назвали її іменем – Лівія.

11 – 12. Марпезія і Лампедона, цариці амазонок

Марпезія, чи Мартезія, і Лампедона, дві сестри, були царицями амазонок.³⁰ Завдяки блискучій військовій славі вони називали себе доньками Марса. Оскільки перекази походять з інших земель, то нам варто розпочати оповідь з дещо ранішого періоду.

В цей час із Скіфії, дикого і майже недоступного для чужинців регіону, що простягається на північ від Чорного моря аж до океану, сильніша каста, як розповідають деякі джерела, вислала двох юнаків царського роду – Силісія і Сколопика. Об'єднавшись із частиною народу, вони дійшли до ріки Термодон, що в Каппадокії, і, захопивши землі Кирії,³¹ оселилися там, грабуючи та вбиваючи місцевих жителів. Врешті протягом короткого часу вони віроломно винищили майже всіх чоловіків у цій місцевості. Розпач охопив жінок, які стали вдовами, та жадобою помсти загорілися вони і з небагатьма чоловіками, які ще залишилися, взялися до зброї. Під час першого ж нападу вони вибили ворога з його території, а відтак розпочали війну з іншими сусідами.

Жінки розуміли, що як тільки погодяться на стосунки з

³⁰ *Амазонки* – у грецькій міфології войовничі жінки на території Малої Азії.

³¹ *Кирія*, скорочена форма від Теміскір, – місто в Понті (провінція в Малій Азії).

чужоземцями, то скоріше стануть їхніми служницями, а не дружинами; також вони відчували, що й самі, без чоловіків, можуть володіти зброєю і воювати. Тож аби боги не зробилися прихильними до решти чоловіків, жінки всією громадою прийняли неймовірне рішення – одночасно накинутися і повбивати всіх чоловіків, яких від іноземного меча врятувала доля. Відтак звернули свій гнів на ворогів, наче намагаючись помститися за вбитих чоловіків, і ті настільки від них потерпали, що швидко почали просити миру.

Жінки погодилися на мир. Щоб закріпити збереження свого наступництва, вони по чергову злягалися з іноземцями, а як тільки вагітніли, одразу поверталися додому. Якщо народжувалися хлопчики, то їх тут же вбивали, а дівчаток старанно виховували для військової служби. Молодим дівчатам прибирали праву грудь – чи вогнем, чи іншим способом, аби вона їм не перешкоджала стріляти з лука, коли вони будуть старшими; ліву залишали, аби вони могли виготовувати своїх майбутніх дітей. Від цього звичаю й походить слово «амазонка».³²

Тож у них були зовсім інші турботи під час виховання дівчаток, аніж у нас: вони забули про прядіння, шиття й інші жіночі заняття. Для загартування і здобування чоловічої мужності старші дівчата наполегливо займалися полюванням, перегонами, приборкуванням коней, частими вправліннями у зброї та стрільбі з лука й іншими подібними заняттями.

³² Етимологію слова виводять від грецького *a-mazos*, тобто «без грудей».

Такими своїми вміннями амазонки тримали в покорі не лише землі Кирії, які колись захопили їхні попередники, а здобули у війнах навіть велику частину Європи, зайняли більшість Азії, наводячи жах на всіх інших.

Як тільки вони повбивали своїх чоловіків, то, аби їхні сили не були некерованими, амазонки призначили Марпезію і Лампедону своїми першими царицями. За їхнього керівництва вони здобули більшість своїх володінь, про що вже говорилося. Будучи досвідченими у військових мистецтвах, дві жінки розділили між собою обов'язки: в той час як одна очолювала охорону царства, друга з частиною війська виступала підкорювати сусідів та розширювати імперію. Так по черзі вони здобували велику здобич і побільшували свої володіння.

Одного разу, коли Лампедона повела військо на віддалені ворожі території, надто самовпевнена Марпезія загинула під час раптового нападу сусідніх варварських племен. Однак не пригадую, щоб я щось читав про долю Лампедони.

13. Тисба, дівчина з Вавилона

Тисба, вавилонська дівчина,³³ прославилася між людьми не так якимись особливими вчинками, як наслідками свого нещасливого кохання. Хоча від попередніх істориків не отримуємо жодних відомостей про її батьків, однак існує ймовірний переказ, що вона жила у Вавилоні, в будинку, що межував із будинком Пірама, юнака-однолітка. Оскільки молоді люди були сусідами, це посприяло тому, що вони проводили багато часу разом: так виникла прив'язаність юнака до дівчини. Коли вони вирости, обоє стали надзвичайно гарними, і несправедлива доля вогнем запалила їхні юні почуття. Стаючи дорослими, вони раз по раз відкривали свою душу одне перед одним.

Але як тільки Тисба зросла до заміжнього віку, батьки, плануючи майбутній шлюб, перестали випускати її з дому. Такий перебіг подій сильно засмутив обох молодих, і вони шукали хоча б найменшої нагоди перекинутися словом. У тихому місці спільної стіни будинків вони знайшли щілину, про яку ніхто не знав, і до неї часто потай приходили, аби трішки поговорити, як то було колись. Оскільки між ними була стіна, вже менше червоніли одне перед одним, тож почали щиріше виражати свої почуття, дали волю своїм зітханням, сльозам, палким почуттям та переживанням, часто на-

³³ Історію описує Овідій у «Метаморфозах».

віть благали одне одного про втіху, обійми та поцілунки, про відданість, вірність та вічне кохання.

Врешті, коли їхні почуття вирости ще більше, почали думати про втечу: постановили, що наступної ночі, як тільки обдурять своїх рідних, втечуть з дому, і хто перший вибереться, піде до гаю, що поблизу містечка, і біля джерела, що коло могили царя Нінія, чекатиме на іншого. Тисба, що мала сильніші почуття, першою обдурила своїх і, накинувши на себе плаща, одна-однісінька, темної ночі втекла з батьківського дому й подалася, безстрашна, до гаю, а місяць показував шлях. І коли вона чекала біля джерела, тривожно слідкуючи за кожним шелестом, краєм ока побачила левицю, що наближалася. Тож Тисба кинулася до могили, у поспіхові забувши плаща. Левиця, оскільки була сита, прийшла на водопій; знайшовши плаща, витерла об нього свою закривавлену морду, як роблять звірі, подерла його кігтями, кинула й пішла.

Аж тут Пірам, що пізніше залишив свій дім, нарешті прийшов до гаю. Шукаючи в тиші ночі дівчину, натрапив на закривавлений і подертий плащ Тисби і, подумавши, що її зжер дикий звір, наповнив гай сумним плачем, звинувачуючи себе, нещасного, у смерті своєї коханої. Зневажаючи все своє подальше життя, витягнув меч, якого носив при боці, встромив його собі просто в груди і впав помирати біля джерела.

Невдовзі, аби подивитися, чи пішла вже з водопою леви-

ця, до джерела тихцем почала пробиратися Тисба – щоб коханий не подумав, наче вона його підманула, чи щоб не чекав надто довго. Підійшовши до джерела, побачила, що юнак весь тремтить; налякавшись, була би втекла, однак при світлі місяця все ж упізнала в лежачому свого Пірама. Поспішаючи обняти коханого, уздріла його лежачого в крові, що сочилася з рани, і вже майже бездиханного. Від жаху вона спочатку заціпеніла, потім великим слізним плачем намагалася допомогти йому, прагнучи поцілунками та обіймами затримати душу, однак даремно.

Тисба не змогла добитися ані слова від Пірама, тож зрозуміла, що він уже не відчуває поцілунків, яких так палко бажав ще напередодні. Бачила, що її коханий уже поспішає до смерті. Вважаючи, що він спричинив собі смерть через те, що не знайшов її, і пориваючись ділити з ним і любов, і біль, постановила зазнати такої ж нещасливої долі, як і її коханий. І вирвавши з рани меч, що увійшов по саме руків'я, голосно схлипуючи і плачучи, вигукнула ім'я Пірама, благаючи, щоб глянув на свою Тисбу, яка вже також помирає, і щоб чекав на її душу, що вилітає з тіла, аби разом вирушити до нової оселі.

Годі повірити, але ослаблий розум вмираючого почув ім'я коханої дівчини і, не відмовляючи їй в останньому бажанні, відкрив обтяжені смертю очі й поглянув на плачучу. Вона тут же впала на лоно свого коханого і на меч та, проливши кров, пішла за душею вже померлого. Тож тим двом

нещасним, яким заздрісна доля перешкоджала поєднуватися у щасливих обіймах, все ж не змогла перешкодити поєднатися кров'ю.

Хто ж не співчуватиме нещасним? Хто ж не проллє хоча б однієї слізки за такий нещасний кінець? Тільки той, у кого серце з каменю. Кохалися вони, ще як були дітьми, однак цим вони не заслужили такого кривавого нещастя. Не слід закохуватися у молодому віці, хоча це не є страшний злочин, бо кохання може перейти в одруження. Найбільший злочин скоїла Доля, а також згрішили нещасні батьки. Зрозуміло, що поривання юних потрібно стримувати, але не створюючи їм непереборні обставини, тим самим позбавляючи надії і штовхаючи їх у прірву. Силою кохання неможливо керувати: це чума юного віку і невірний вчинок, однак потрібно терпеливо до цього ставитися. Адже так вимагає природа, що прагнемо відтворення, коли ще молоді, адже інакше зовсім зачепав би людський рід, якщо відкладати кохання на старість.

14. Гіпермнестра, цариця Аргівів та жриця Юнони

Гіпермнестра походила із славного роду – була донькою Даная, царя Аргівів, та його дружини Лінцеї. Як оповідають давні літописці, колись в Єгипті були два брати, сини старого Бела, добре знані завдяки добре відомій імперії, один звався Данай, інший – Єгипт. Доля неоднаково наділила їх дітьми, хоча й подарувала їм однакову кількість: Данай мав п'ятдесят дочок, а Єгипт – стільки ж синів.

Якось Данай довідався від оракула, що загине від руки свого племінника: налякавшись, таємно запалився гнівом, однак не знав, кого підозрювати з такої великої кількості. Як тільки всі діти стали дорослими, Єгипт прийшов просити Даная видати його дочок за своїх синів. Данай же, задумавши жорстокий злочин, швидко дав свою згоду. Заручивши доньок із племінниками та готуючи весільний обряд, усіх попередив: якщо вони хочуть залишитися живими, то повинні повбивати своїх чоловіків першої ж ночі, коли побачать, що їх, пересичених вином і стравами, зморив глибокий сон.

Тож усі вони потай принесли кинджали до своїх спочивалень і за наказом батька повбивали юнаків, зморених надмірним бенкетуванням, тільки одна Гіпермнестра стрималася. Адже припав дівчині до душі Ліній, чи Лінцій, її наречений. Як дівчата часто роблять, вона одразу покохала юнака і

тому й відчула жаль до нього. З великою гідністю Гіпермнестра відмовилася від убивства і переконала юнака втікати, — це його й врятувало. Зранку жорстокий батько похвалив усіх дівчат за скоєний злочин і лише одну Гіпермнестру осудив і замкнув у карцері — там вона довго оплакувала свій гідний вчинок.

О нещасні смертні! З яким прагненням, з яким запалом намагаємося ми здобути щось плинне; не думаючи про падіння, вибираємося на висоти будь-якими мерзенними шляхами, всілякими злими вчинками утримуючи те, чого досягнули, наче вважаючи, що зможемо зміцнити свою хитку долю негідними ділами! А що ще смішніше — це злочини і брудні неподобства, якими намагаємося — не кажу продовжити, ба навіть зробити вічними — наші скороминущі дні, бачачи, що інші летом прямують до смерті!

Якими негідними вигадками, якими брудними вчинками гнівимо Божий суд! Не згадуймо про інших — нехай свідком буде підступний Данай. Намагаючись подовжити свої жалюгідні роки ціною великої крові своїх племінників, він позбавив себе цілої армії чудових і мужніх юнаків та здобув неславу у віках. Цей чоловік вирішив, що кілька холодних років його старості вартують квітучої молодості всіх його племінників. Хтось інший вважав би, що ці роки корисніше було б витратити на збереження честі; адже бажання продовжувати свою старість ранами юних синів свого брата справедливо можна зараховувати до нелюдських злочинів.

А те, що Данай дав зброю не своїм спільникам, а своїм донькам, додає ще більшої ганебності цьому вчинку, бо він не тільки вбив своїх племінників, але й очорнив цим убивством своїх доньок, які могли славитися чеснотами. І хоча й прагнув цим злочином зберегти своє життя, все ж не зважав на те, який жахливий приклад зухвалості, омани та жахливої ненависті залишає у спадок цим нещасним жінкам.

Так зрадою він розтоптав подружню вірність. Турботливий батько мав би розпорядитися, щоб у дівочі спочивальні занесли священні світильники, а підступний батько наказав узяти кинджали; коли потрібно було закликати доньок до подружньої любові, він підбурих до ненависті та вбивства; оскільки Данай власноруч не міг розправитися з усіма племінниками, то підіслав своїх доньок до кожного зокрема; на що не зважився при світлі дня, те вчинив темної ночі; що не міг зробити на полі бою, те наказав здійснити у спальнях. Не зважив на те, що скільки років юної молодості він забрав у своїх племінників злочином і підступом, стільки ж століть пам'ятатимуть цей жахливий вчинок; і хоча міг законно мати п'ятдесят синів, натомість заслужено отримав одного смертельного ворога.

Віроломний старець не зміг уникнути його руки та справедливого Божого суду – пролилася і його ядуча кров, яку він купив такою великою кількістю крові своїх племінників. Згодом як утікач, вигнанець чи гість Данай подався до Греції, де спритністю і силою захопив царство Аргівів і утри-

мував його в покорі. Деякі літописці стверджують, що злочин було вчинено саме там, однак, де б це не було, Ліній, пам'ятаючи жорстокість свого дядька, все ж його вбив і перебрав царювання над Аргівами. Визволивши Гіпермнестру з неволі, взяв її собі за дружину, і вона також брала участь у царюванні. Прославилася вона не тільки як цариця, але і як жриця Юнони Аргівської, і тому світло її слави пломеніє ще яскравіше завдяки цим двом чеснотам. Сестри її поринули в пітьму неслави, а вона до наших днів передала своє гідне похвали ім'я, що прославилося визначним вчинком.

15. Ніоба, цариця Фів

Ніоба була, мабуть, найвизначнішою з-поміж усіх відомих жінок. Була вона донькою дуже відомого Тантала, давнього царя фрігійців, та сестрою Пелопи. Побралася з Амфіоном, царем Фів,³⁴ який тоді дуже славився своїм родоводом, що брав початок від Юпітера, а також даром красномовства. Від Амфіона в період розквіту його правління Ніоба народила сімох синів і стількох же доньок. Однак те, що розумний використовує на свою користь, для погордливого стане погибеллю: Ніоба, загордившись і своїми дітьми, і славою своїх предків, наважилася виступити навіть супроти богів.

Якось одного дня фіванці за наказом Мантони, доньки віщуна Тіресія, давніми ідолопоклонними обрядами приносили жертви Латоні, матері Аполлона і Діани. Раптом увірвалася посеред них Ніоба, наче підбурювана фуріями – в царських одежах і в супроводі своїх дітей, вигукуючи: «Яке безумство спонукає вас, фіванці, приносити жертви Латоні, цій жінці-іноземці, доньці Цея, Титанового сина, яка породила тільки двох синів, зачатих перелюбом, вшановувати її, а не мене, вашу царицю, доньку царя Тантала, що має чотирнадцять дітей, яких ви бачите, і всіх породила у подружжі – мені, набагато достойнішій, слід присвячувати ці обряди!»

³⁴ *Фіви* – найбільше місто Беотії. Одна з найдавніших забудов – фортеця, датується 1400 р. до Р. Х. Місто пов'язане з багатьма грецькими міфами.

Але сталося так, що невдовзі після цього сама вона стала свідком смерті усіх своїх дітей – усіх до одного, квіту-чих чудесною молодістю, від смертельної хвороби. Афіон, який раптово із чотирнадцятидільного батька зробився зовсім бездітним, вражений болем, власноруч встромив собі меч в груди. Фіванці вважали, що ці нещастя були покаранням розгніваних богів за образу святості божества.

Ніоба, переживши стільки похоронів, залишилася на самоті вдовою і поринула в таку глибоку мовчанку, що стала схожою не на жінку, а радше на скелю. Саме через це поети згодом написали, що у Сипілі, де поховані всі її діти, Ніоба перетворилася на кам'яну статую.³⁵

Погордливих людей дуже важко і неприємно навіть споглядати, не скажу вже терпіти, але жінки – найогидніші та найнестерпніші в погордливості. Природа здебільшого створює чоловіків огнистих духом, а жінок – м'яких і смиренних, і вони більше надаються до розкошування, аніж до владарювання. Саме тому й менше дивуємося, коли і гнів Божий сходить швидше, і суд його суворіший щодо погордливих жінок: адже вони часто переходять межі своєї немічності, як зробила і нерозумна Ніоба. Оманлива доля підманула її: Ніоба не розуміла, що кількість дітей не є заслугою батьків, що їх народжують, а творінням природи, яка проливає на них благодіяння неба.

Тож слід було, та й навіть була вона зобов'язана дякувати

³⁵ Йдеться про «Метаморфози» Овідія.

Богові, а не вишукувати для себе якихось божественних почестей, наче народження стількох чудових дітей було її власною заслугою. Ніоба вчинила погордливо, не те щоб розважливо: вчинивши так, нещасна плакала все життя, так що навіть через багато століть її ім'я буде ненависне для нащадків.

16. Гіпсипіла, цариця Лемносу

Гіпсипіла, видатна жінка, прославилася відданістю своєму батькові, нещасливим вигнанням, смертю свого вихованця Архемира, а також допомогою своїх дітей, які віднайшлися у догідний час.

Була вона донькою Тоанта, царя Лемносу.³⁶ Під час його владарювання на острові у голови жінок увійшов якийсь сказ – надумали вони повністю скинути чоловіче ярмо із своїх неприборканих ший. Зневажаючи закон старого правителя, переманивши Гіпсипілу на свій бік, вони дійшли спільного рішення – наступної ночі простромити мечем кожного чоловіка; за словами не забарилася справа. Коли всі інші шаленіли від жорстокості, розважливе рішення спало Гіпсипілі на думку: вважаючи негуманним забруднюватися батьківською кров'ю, вона розповіла батькові про замисли інших жінок і посадила його на корабель, який відправлявся на Хіос, аби батько уникнув загального гніву. Потім розклала велике багаття, вдаючи, що віддає батькові останні почесті.³⁷ Всі інші у це повірили; Гіпсипіла зайняла батьківський трон і почала владарювати над нечестивими жінками замість самого царя.

Любов дітей до батьків є найсвятішою. Що є поряднішим, справедливішим, гіднішим похвали, аніж винагороджувати

³⁶ *Лемнос* – острів у північній частині Егейського моря.

³⁷ Греки спалювали померлих.

доброю і шануванням тих, чиєю працею ми отримували поживу, коли були безпомічними, хто турботливо доглядав за нами і з незгасаючою любов'ю допровадив до зрілого віку, навчивши звичаїв та давши освіту, збагативши чеснотами і вміннями, укріпивши розум та вдачу? Зрозуміло – ніщо! За все це Гіпсіпіла належно відплатила батькові, за це цілком заслужено її зарахували до видатних жінок.

Чи то поривом вітру, чи то за власним бажанням в період її правління до берега пристав Ясон, прямуючи з аргонавтами в Колхиду, і хоча жінки були проти, цариця гостинно прийняла його й розділила з ним ложе. Після того, як він відплив, за певний час Гіпсіпіла народила двох синів-близнюків, але за лемнійським законом була змушена їх вислати; тож, як деякі джерела переповідають, відіслала їх на Хіос до діда, щоб він їх виховував. Так жінки й довідалися, що Гіпсіпіла всіх обдурила, зберігши батька, і почали її переслідувати. Втікаючи від загального гніву, вона заледве встигла сісти на корабель. Шукаючи свого батька і синів, потрапила в полон до піратів, а вони віддали Гіпсіпілу в рабство. Після численних поневірянь її подарували Лікургові, немейському³⁸ цареві: там їй доручили піклуватися про єдиного Лікургового сина, хлопчика Офелта.

В той час, коли Гіпсіпіла служила в Лікурга, через країну, потерпаючи від жакливого спраги, проходив разом із військом Адраст, цар Аргівів, направляючись походом на Фіви.

³⁸ *Немея* – місцевість в Арголіді.

Коли воїни запитали Гіпсипілу, чи є неподалік якесь джерело, вона залишила свого вихованця на лузі поміж квітів, аби показати їм дорогу до потічка Лангії. Принагідно Адраст почав розпитувати, хто вона така, і вже дорослі сини, Евной і Тоант, які служили у царевому війську, впізнали свою матір. Лише плаваючи надію на краще, Гіпсипіла пішла шукати свого вихованця, який забавлявся в траві, однак знайшла хлопчину мертвого: його вкусила гримуча змія. Своїм плачем вона розчулила все військо; сини забрали Гіпсипілу від Лікурга, який від горя збожеволів. Так Гіпсипіла врятувалася для подальшої долі та смерті, яка мені невідома.

17. Медея, цариця Колхіди

Медея, найжорстокіший взірець античної зради, донька Еета, славного царя Колхіди,³⁹ та його дружини Персеї, була дуже гарною і вельми обізнаною у злодіяннях. Адже який би вчитель її не навчав, усе ж була такою обізнаною із властивостями трав, як жоден з них; докладно знала, яку заспівати пісню, аби сколихнути небо, викликати вітри з печери, підняти бурі, стримати ріки, приготувати отруту, зробити світильники для будь-якого підпалу і всяке подібне. А що найгірше – її дух був одноголосний із цими мистецтвами: адже коли їх було недостатньо, вона легко вдавалася до меча.

Вподобала вона собі фессалійця Ясона, гарного юнака, що на той час прославився мужністю. Пелій,⁴⁰ брат батька, готуючи підступ супроти хлопця, відправив його в Колхиду – під приводом звияжної експедиції для здобуття золотого руна. Медея, зачарована красою Ясона, палко його покохала. Щоб здобути його прихильність, вона, використовуючи народне повстання, розпалила війну супроти свого батька, в такий спосіб надаючи Ясонові можливість досягнути мети.

³⁹ *Колхіда* – історична назва сучасної західної Грузії. Пов'язана з багатьма грецькими міфами.

⁴⁰ *Пелій* – син Нептуна і німфи Тіро, брат Езона, дядько Ясона; за напучуваннями Медеї доньки розрубали його на шматки, сподіваючись, що цим повернуть батькові молодість.

Чи міг би якийсь розумний чоловік подумати, що наслідком лише одного погляду може бути повалення могутнього царства? Тож здійснивши такий злочин, Медея отримала обійми коханого. Разом з ним, прихопивши всі батькові статки, таємно втекла; однак не вдовольнившись навіть таким злим вчинком, рішалася на ще більший підступ.

Здогадувалася Медея, що Еет переслідуватиме втікачів; аби спинити його, вигадала ось що. Знала, що батьків шлях пролягатиме через острів Томітанія, що на ріці Фазис. Під час втечі вона прихопила з собою Абсирція, чи Егіалея, свого брата. Тож наказала розчленити його, а всі частини тіла розкидати скрізь по полях, сподіваючись, що допоки згорьований батько збиратиме його рештки, оплакуватиме та хоронитиме сина, їм буде достатньо часу для втечі. Злий геній не зрадив і цього разу: саме так і трапилося.

Коли ж після багатьох поневірянь Медея і Ясон таки потрапили до Фессалії, то Езон, її свекор, так втішився, що син повернувся з перемогою, здобиччю та чудовою дружиною, що здавалося, наче він знову отримав свою квітучу молодість. Прагнучи, щоб Ясон отримав царство, Медея своїм умінням посіяла ворожнечу між дітьми і Пелієм, нацькувавши їх, на превеликий жаль, застосувати зброю проти батька.

З плином часу Ясон зненавидів Медею; замість неї припала йому до серця Кревза, донька Креонта, царя Коринфа. Медея не могла цього стерпіти, вигадуючи багато лютих підступів супроти Ясона. У нападі гніву вона знищила вогнем

Креонтський палац, у якому згоріла й Кревза, на очах у Ясона вбила двох своїх синів, народжених від нього, і втекла в Афіни. Там вона побралася з царем Егеєм і від нього згодом народила сина Меда, якого назвала за своїм іменем. Безуспішно намагаючись отруїти Тесея, що повертався до міста, втекла, уже втретє, і знову повернулася до Ясона, здобувши його прихильність. Коли Егіалей, син Пелія, вигнав їх обох із Фессалії, вони подалися в Колхиду, на батьківщину Медеї, і вона повернула трон своєму старому батькові-вигнанцю. Що Медея робила після того, де і як завершила свої дні – не пам'ятаю, щоб читав чи чув щось про це.

Не хочу пропустити одного: не потрібно занадто довіряти своїм очам. Адже споглядаючи очима, бачимо тільки блиск, розпалюємо свою заздрість, збуджуємо хтивість; очі лише побільшують жадібність, вихваляють зовнішність, принизливо засуджують вбогість та бідність. Оскільки очі є нерозумними суддями і вірять лише зовнішнім прикметам, то часто надають перевагу ганебному над святим, надуманому над істинним, турботам над спокоєм. Очі часто вірять у те, що слід засуджувати, і в те, що швидко минає, тому часто ввергають душу в ганебний бруд. Через відсутність глибини пізнання очі часто потрапляють на гострі гачки привабливості – здебільшого нечестивої, похитливих вибриків, молодечої безсоромності, яка їх притягує, захоплює і міцно тримає. Через них, як через ворота душі, похитливість засилає посланців до розуму, через них стремління вливає подих і

запалює невидимі вогні, через них серце видає стогони і виказує свої спокусливі почуття.

Якщо хтось є розумний, то або закриває очі, або піднімає їх до неба, або втуплює в землю. Немає інших безпечних шляхів для очей, окрім цих: якщо хтось хоче ними послуговуватися, то мусить міцно їх тримати, аби не потрапили в блуд. Природа передбачила повіки, і не тільки для того, щоб закривати очі на сон, але й щоб не пускати в них негідне. Якби могутня Медея закрила свої очі або ж звернула їх на щось інше, перш ніж пристрасно прикипіти до Ясона, то влада її батька була б міцна і довготривала, життя брата і її власна дівоча краса не були б зламані; усе це загинуло через безсоромність її очей.

18. Арахна, жінка з Колофона

Арахна, азійська жінка з простолюду, була донькою Ідмонія, колофонського⁴¹ фарбувальника вовни. Хоча вона й не була славна від народження, все ж її заслуги гідні похвали. Деякі давні літописці стверджують, що вона винайшла спосіб виготовлення полотна з льону, а також перша зробила сіті, щоб ловити чи птахів, чи риб – достеменно невідомо. Разом з нею прославився і її син, що звався Клостер, за винайдення веретена для вовнопрядіння. Багато хто вважав, що на той час Арахна була найвправнішою у своєму мистецтві, адже такий мала талант у ткацтві, що пальцями, нитками, човником та іншими інструментами таке створювала, як художник пензлем: ніхто не зневажатиме жінку, таку вправну в мистецтві.

Незабаром не тільки в Гіфеї, де жила ткаля, але й по всіх усядах Арахна чула відгомін своєї гучної слави. Тож вона так загордилася, що зважилася розпочати змагання із самою Палладою,⁴² винахідницею цього мистецтва; переможе-на Арахна не змогла спокійно перенести поразку і закінчила життя в петлі.

Це й дало поживу для створення міфу, адже павук як словом, так і своїм заняттям дуже подібний до Арахни – навіть

⁴¹ *Колофона* – місто в Малій Азії.

⁴² *Афіна Паллада*, або *Мінерва*.

висить на нитці, як вона висіла на мотузці. Тож говорять, що боги змилостивилися й обернули Арахну на павука, що старанно і неустанно займається своїм колишнім заняттям.

Інші ж говорять, що тільки-но Арахна надягнула петлю, як увірвалися слуги і не дали їй померти. Але як тільки вона покинула своє мистецтво, тут же позбулася й болю.

Якщо зараз є хтось такий, що в чомусь вважає себе кращим за інших, то благаю – нехай скаже мені або ж, якщо захоче, нехай скаже сама Арахна: чи вона вважала, що можна було перевернути небо та перебрати всі чесноти на себе, чи благаннями і заслугами можна було настільки зробити прихильним до себе Бога, Творця всіх речей, що, розгорнувши лоно своєї щедроти, він пролляв би на неї всю свою милість, оминувши всіх інших? Але чому ж питаю? Вона й справді так вважала: була це немудра думка. Природа обертає небо за вічним законом, надаючи кожній речі належні вміння. Ці вміння занепадають через байдужість і лінивість, а завдяки наполегливості та старанню розвиваються, сягаючи довершеності. І хоча єдина природа спонукає всіх нас до пізнання речей, все ж вміння і доля для кожного різні.

І якщо так є, то що перешкоджає багатьом людям бути однаково вправними в однакових мистецтвах? І тому тільки немудрий вважатиме лише себе з-поміж незчисленної кількості смертних таким, що перевершить інших на шляху до слави. Хотілося б, щоб Арахна була єдиною, що виставила себе на посміховисько, але у зашморгу великого безумства є

надзвичайно багато таких людей, що стрімголов кидаються в нерозумну самовпевненість, тим самим роблячи Арахну вже не такою аж сміху гідною.

19 – 20. Оритія і Антіопа, цариці амазонок

Оритія була донькою Марпезії. Разом з Антіопою, яку мала собі за сестру, вона була наступною царицею амазонок після Марпезії. Поміж іншим, прославилася своєю незайманістю, що заслуговує особливої похвали. Разом зі своєю союзницею Антіопою проводила такі успішні військові походи, що значно побільшила славу імперії амазонок. Поголос про військову підготовку Оритії був настільки гучним, що Евристей, мікенський цар, вважав непростим завданням у бою отримати її пояс. Тому й існує переказ, що це завдання отримав Геркулес, Евристеїв боржник, і це вважається його великим подвигом.⁴³

Ця жінка мала надзвичайну славу завдяки блискучому воєнінню зброєю – і тому проти неї послали Геркулеса, який уже все можливе пройшов. Тож він почав похід, спорядивши дев'ять військових кораблів, і висадився на амазонський берег, коли Оритії не було в країні. Легко здобувши перемогу над нечисленними розгубленими амазонками, що не подбали про належний захист, захопив Меналіпу і Гіполіту, сестер Антіопи, в полон, а згодом як викуп за Меналіпу отримав пояс.

⁴³ Здобуття пояса вважається одним із подвигів Геркулеса, чи Геракла.

Коли ж Оритія довідалася, що Тесей, учасник походу, забрав з собою Гіполіту, то, скликавши допомогу, зважилася піти війною на всю Грецію. Але виникла незгода, союзники покинули її, афіняни перемогли амазонок, і Оритія відправилася назад у свої володіння. Не пригадую, чи я знаходив якісь свідчення про подальші дії Оритії.

21. Еритея, або Ерифіла, сивіла

Еритея, або Ерифіла, одна із сивіл,⁴⁴ була дуже відомою жінкою. Деякі літописці вважають, що сивіл було приблизно десять і що в них були окремі імена. Своє прізвисько вони отримали за пророчі здібності: адже «сиос» на еолійському діалекті означає те саме, що латинською «бог», а «вілес» означає «розум». Тож і «сивіла» значить «з божим розумом» чи «бог перебуває у розумі».

З усіх цих шанованих жінок саме вона була найславнішою, як говорять джерела. Народилася Еритея поблизу Вавилону десь перед Троянською війною. Дехто навіть говорить, що вона практикувала пророкування ще в ті часи, коли царем римлян був Ромул. На думку літописців, називалася вона Ерифілою, але кликали її Еритеєю тому, що вона впродовж тривалого часу жила на острові Еритея, де знайшли багато її віршів. Талант її передбачення був настільки могутній, а молитвами і присвяченнями вона так вислужилася перед Богом, що наполегливим навчанням та з Божим даром заслужила таке просвітлення в описуванні майбутнього, що видається радше Євангелієм, а не пророцтвом, якщо те, що читаємо про її сказання, є правдивим.

У відповідь на запитання греків щодо майбутнього вона так яскраво у віршах описала їхні поневіряння і загибель

⁴⁴ *Сивіли* – ясновидиці.

Іліона,⁴⁵ що навіть пізніше ніхто не розповів про них краще. Також у кількох віршах вона повідала про всі перипетії Римської імперії ще задовго до її утворення; і це виглядає радше як стислий виклад подій, писаний в наш час, а не як пророцтво. А що видається мені ще неймовірнішим, Еритея передбачила таїнство Божого розуму, яке було відоме древнім тільки завдяки знакам і висловлюванням пророків, чи радше завдяки Святому Духові, що говорив словами пророків; передбачила вона і таїнство втілення Слова, життя і творіння народженого Сина, зраду, схоплення, висміювання та жахливу смерть, торжество Воскресіння, Вознесіння та повернення на Останній суд. Описує вона ці події як історичний факт, а не як пророкування майбутнього.

Вважаю, що за ці заслуги жінка отримала ласку Божу та велику пошану в народах. Дехто до того ж стверджує, що вона зберігала дівочу цноту, і я в це легко вірю: адже в запламоване серце не змогло б увіллятися таке світле пізнання майбутнього. Однак забулося, коли і в якому краю вона померла.

⁴⁵ Троя.

22. Медуза, донька Форка

Медуза була донькою надзвичайно багатого царя Форка, розкішне царство якого було в Атлантичному океані; деякі джерела ототожнюють його з островом Геспериди.⁴⁶

Якщо вірити давнім переказам, Медуза була такої дивовижної краси, що не лише перевершувала всіх інших жінок, а як щось надприродно дивовижне притягувала до себе погляди багатьох чоловіків. Адже волосся у неї було золоте та пишне, лице виняткової краси, постава струнка і горда. А її очі мали таку силу возвищення і вмиротворення, що варто було їй лише на когось прихильно поглянути, як він заледве міг рухатися і забував про всі свої клопоти. Багато хто стверджує, що вона мала знаменитий досвід у землеробстві, це й пояснює, чому отримала прізвисько Горгона. Завдяки цим умінням вона з дивовижною кмітливістю не лише зберегла батьківські багатства, але й незмірно їх примножила, так що обізнані були переконані, що її скарби були найбільшими із скарбів усіх царств на Заході. І тому гучна слава її надзвичайної краси, багатства та кмітливості дійшла аж до найвіддаленіших народів.

Відгомін її слави, попри інші народи, сягнув аж до Аргівів, з-поміж яких вирізнявся Персей, юнак у розквіті сил.

⁴⁶ *Геспериди* – доньки бога Атланта. Жили на однойменному острові на крайньому заході.

Почувши такі розповіді, він відчув нестримне бажання як побачити чудесну жінку, так і заволодіти незмірними скарбами. Тож спорядивши корабель, на знамені якого був зображений Пегас, юнак з неймовірним запалом подався на Захід; там, застосовуючи свою хитрість та зброю, захопив і царицю, і все її золото й повернувся додому з великою здобиччю.

З цієї події поети виснували неймовірні розповіді, з яких довідуємося, що Медуза Горгона обертала на скелю кожного, на кого б не кинула оком; що розлючена Мінерва перетворила її волосся на змій за те, що Медуза осквернила її храм, переспавши у ньому з Нептуном; що наслідком цього поєднання був Пегас; що Персей, осідлавши цього крилатого коня, полетів у царство Медузи і завоював його завдяки щитові Паллади, якого мав при собі.

Володіння скарбами приносить нещастя: якщо їх приховувати, то вони не приносять жодної користі власникові; якщо ж ними хизуватися, то вони породжують тисячі заздрісних підступів. Навіть якщо зловмисник не накладе руку на них, все одно це не позбавить їх власника турбот: він втратить спокій душі, від нього втече сон, страх охопить його, надії покинуть, зросте підозріливість – недоля завадить нещасному насолодитися коротким життям. Якщо ж випадок забере статки його, мучитиме неспокій жадібного бідняка: хтось розважливий вихвалитиме його, заздрісний насміхатиметься, бідняк втішатиме, а весь народ оспівуватиме в піснях до-

лю несчастного.

23. Іола, донька царя Етолії

Іола, донька Еврита, царя Етолії,⁴⁷ була найкрасивішою дівчиною з-поміж усіх дівчат у царстві. Дехто навіть вважає, що її покохав Геркулес, володар світу. Говорять також, що Еврит пообіцяв Геркулесові віддати за нього свою доньку, але не зробив цього, бо його відмовив син. Через це розгніваний Геркулес рушив проти царя, у жорстокій битві вбив його, захопив провінцію і забрав кохану Іолу з собою.

Іола ж була більше схвильована вбивством свого батька, аніж коханням до чоловіка, і тому прагнула помсти. З дивовижною і мудрою хитрістю вона приховувала справжні почуття вдаванням коханням. Своїми пестощами і навіть вдаваною грайливістю настільки палко закохала Геркулеса в себе, що була переконана: жодному її прохання він не відмовить. Тож, наче жахаючись дикого вигляду свого коханця, Іола спочатку попросила цього міцного чоловіка викинути булаву, якою він упокорював чудовиськ, потім попросила зняти шкіру немейського лева, що була знаком його мужності, а відтак тополевий вінок, сагайдак і стріли.

Однак навіть це не втихомирило запалу її душі: вона запозвзято готувала свою зброю супроти беззахисного ворога. Насамперед наполягла, щоб він одягнув на пальці персні, буйну чуприну намастив запашною кіпрською оливою і розчесав

⁴⁷ *Етолія* – гірська місцевість на північному узбережжі Греції.

гребінцем непокірні кучері, на густу бороду налив нард, ⁴⁸ надягнув на себе дівочі віночки та меонійські митри, а тоді забажала, щоб він носив пурпуровий плащ і вишуканий одяг. Молода дівчина, обдарована підступом, вважала, що такого могутнього чоловіка набагато вишуканіше буде розжіночити розбещеністю, аніж убити мечем чи отрутою.

Але навіть це Іола не вважала достатнім для вдоволення свого гніву. Розжіночення сягнуло аж до того, що Геркулес за жіночим звичаєм сидів межи служниць і розповідав історії про свої подвиги, з веретеном в руках сукаючи вовну; і ті ж пальці, які загартував, душачи змій ще немовлям у колисці, вже у цілком зрілому віці розніжив, висновуючи нитки. Для тих, хто хоче замислитися, ця історія є переконливим свідченням як чоловічого безсилля, так і жіночого лукавства.

Тож молодиця така вміла на вигадливість, на вічну неславу Геркулеса, не зброєю, а підступом та лукавством помстилася за батькову смерть, а своє ім'я прославила навечно. Адже скільки славних перемог над потворами здобув Алкід ⁴⁹ за наказом Еврисфея, все ж Іола, його переможниця, здобула їх ще більше.

Така згубна пристрасть зазвичай знаходить на пристрастелюбних дівчат, часто захоплює похитливих і бездіяльних юнаків: адже Купідон – винятковий зневажувач достоїнства і сівач розніженості. Тому й те, що він увійшов у тверді груди

⁴⁸ *Нард* – запашна олія.

⁴⁹ *Алкід* – тобто Геркулес.

Геркулеса, є незмірно жажливішим від усіх чудовиськ, яких Геркулес часто сам приборкував. Очевидно, що нам загрожує могутній та підступний ворог, тому той, хто піклується про своє здоров'я, повинен побільшувати свій страх і позбавляти себе байдужості. Тож потрібно пильно прислухатися, серця свої скріплюючи мужністю: не увійде він в того, хто не бажатиме. Опиратися потрібно від самого початку: закривати очі, аби не бачили вони суєти, міцно затуляти вуха, як робить ехидна, похіть потрібно придушувати постійною працею.

Кохання для необережних, на перший погляд, видається приємним і спокійним; і якщо приймають його з гарними сподіваннями, то з першими кроками отримують насолоду: адже переконує гарний одяг, вишукані манери, міська до-тепність, танці, співи, вірші, ігри, бенкети та всіляке інше. Але після того, як чоловік необачно погодиться, кохання повністю захоплює його: відбирає свободу, накладає пута і кайдани на розум, виносить побажання понад сподівання, збуджує дихання, придушує таланти в мистецтвах; допоки йде за своїм прагненням, зовсім не розрізняє чесноти від пороків, зараховуючи будь-які перепони до ворогів.

Поки вогонь палає в серцях нещасних, людина перебуває у постійному пошуку коханого: невпинно ходить вперед-назад та довкола, і від постійних зустрічей часто розпалюється новий вогонь. Оскільки ж тут немає місця для розважливості, то проливають сльози, висловлюють присолоджені спо-

кусливими лестощами благання, навчають звідництва, обіцяють дарунки, дарують, відкидають. Але часом вводять в оману охоронців, захоплюючи добре захищені серця, і здобувають довгоочікувані обійми. Тоді ненависник сорому і на-тхненник пороків, розігнавши сором'язливий рум'янець, готує хлів для свиней, заганяючи туди рохкаючих коханців для зваблень і злягань. Тоді, забувши про тверезість, із запалом віддаючись Церері та Вакхові,⁵⁰ вони викликають Венеру і цілу ніч віддаються нищій розпусті.

Однак усе це не вгамовує гніву: часто він переростає у велике безумство. Тож зрозуміло, чому Геркулес потрапив у таку нечестиву підлеглисть, адже з цієї ж причини люди забувають свої чесноти, покидають маєтки, озброюються гнівом та часто наражаються на життєві небезпеки. Таке задоволення не позбавлене страждань: починаються сварки, непевні домовленості, а потім знову виникають підозріливість та заздрість, пожирачі душі й тіла. Бо якщо коханці не здобувають бажаного, тоді малорозумна любов, додаючи до батога ще й остроги, побільшує страхи, помножує прагнення, наносячи нестерпні рани, які лікуються хіба що слізьми та сварками, а часом навіть смертю. Тоді закохані шукають помочі у старців, радяться з астрологами, випробовують силу трав, заклинань та відьомства; тоді улесливість перетворюють в погрози, готують підступ і проклинають своє марне кохання.

⁵⁰ Тобто наїдкам та напоям: *Церера* – богиня полів та хлібних злаків, *Вакх* – бог вина.

Нерідко трапляється, що в пориві гніву цей злий митець пропонує бідолахам шнура чи меча.

Яке ж солодке, яке приємне кохання! Адже того, кого слід було боятися та уникати, возносимо попід небеса, шануємо, співаємо йому дифірамби, приносимо жертви із сліз та зітхань, пропонуємо йому безчесні перелюби та кровозмішення, покладаючи на нього вінець нашої непристойності.

24. Деяніра, Геркулесова дружина

Деяніра, як говорять древні, була донькою етолійського царя Енея та сестрою Мелеагра: дівчина вирізнялася такою красою, що за її руку Ахелой змагався з Геркулесом. Коли ж Геркулес виграв змагання, в неї закохався кентавр Несс; а коли Геркулес забирав Деяніру з Каледонії на батьківщину, то затримався біля ріки Евен, що в Каледонії, бо вона розлилася через рясні дощі попередніх днів. Тут йому й трапився Несс, і оскільки він був вершником, то запропонував Геркулесові, що перевезе Деяніру на протилежний берег ріки.

Геркулес, погодившись на пропозицію, поплив самотужки за дружиною. Але кентавр, отримавши омріяне, як тільки переплив ріку, кинувся втікати разом зі своєю коханою. Піший Геркулес не міг наздогнати втікачів, тому й послав навздогін стрілу, вимочену в отруті лернейської гідри. Несс, відчуючи, що помирає від смертельної рани, тут же скропив плаща отруєною кров'ю, віддав його Деянірі й переконав, що надягнувши цього закривавленого плаща на Геркулеса, вона зможе повернути його до себе від будь-якого іншого кохання. Жінка, повіривши йому, прийняла плащ як величезний дарунок і потай зберігала його тривалий час; коли ж Геркулес покохав Омфалу чи Іолу, Деяніра таємно передала плащ служникові Ліхасу.

Як тільки заражена кров плаща змішалася з потом, тіло

всіма порами всмоктало отруту: Геркулес, втрапивши розум, власною волею кинувся у вогонь. Так Деяніра стала вдовою по такому великому чоловікові: сподіваючись відвоювати, вбила свого чоловіка і так спокутувала смерть Несса.

25. Йокаста, цариця Фів

Йокаста, цариця Фів, більше прославилася своїм нещастям, аніж заслугами чи царством. Вона виводить свій славний рід аж від першозасновників Фів. Ще юною дівчиною Йокаста вийшла заміж за Лая, царя Фів, і від нього зачала сина; однак Лай отримав погане пророцтво від оракула і тому наказав одразу ж після народження віддати дитя звірям.

Жінка думала, що дитя зжерли звірі, але його забрав до себе на виховання цар Коринфа. Змужнівши, юнак убив Лая у Фокеї⁵¹ й одружився зі своєю матір'ю, вже вдовою, яка ні про що не здогадувалася. Від нього Йокаста народила двох синів – Етіокла і Полініка та стількох же доньок – Ісмену й Антігону.

Живучи щасливо у царстві разом з дітьми, Йокаста запитала в оракула, хто насправді її чоловік; так жінка довідалася, що це її син. Такого удару долі вона не сподівалася, але він – ще менше, тож за вчинений гріх забажав постійної термари – викинув собі очі й покинув царство.

Це породило незгоду між синами: знехтувавши всіма угодами, вони розпочали війну. Хоча великий жаль охоплював Йокасту за синів, котрі часто йшли походами один супроти одного, але найбільшим горем для неї було бачити обох синів, що загинули від взаємно нанесених ран. Цей біль не

⁵¹ *Фокея* – місто в Іонії.

могла перенести жінка, що була і матір'ю, і бабусею водночас. Креонт, її брат, був тепер царем, осиротілий син-чоловік залишився у неволі, доньок Ісмену й Антігону полонила своїми сітями доля. Не маючи сил для спротиву, втомлена важким тягарем, стара жінка встромила собі меч в груди, припинивши і страждання, і життя.

Дехто стверджує, що вона не могла так довго зносити свої стражденні гріхи, й одразу ж, як побачила, що Едіп виколов собі очі, вбила себе тут же на місці.

26. Амалтея, або Деїфоба, сивіла

Діву Амалтею деякі джерела ще називають Деїфобою, донькою Главка. Говорять, що народилася вона в давньому калхедонському місті Куми, що в Кампанії. Оскільки була вона однією із сивіл, то дехто вважає, що розквіт її сил припадає на час зруйнування Трої; а прожила вона так довго, що застала ще Приска Тарквінія, римського царя.

За свідченнями древніх, свою непорочність Амалтея пронесла через багато століть, не забруднивши її стосунками з жодним чоловіком. В поетичних творах є свідчення, що її покохав Феб і від нього як дарунок вона отримала довговічність та пророчі здібності. Особисто я вважаю, що Амалтея завдяки своїй непорочності отримала світло ясновидіння від самого Сонця, яке осяває кожну людину, котра приходить на цей світ, і тому пророчила й описувала багато майбутніх подій.

Говорять, що на Байському⁵² побережжі поблизу Авернського озера був знаний оракул; його навіть я бачив і чув, що аж до сьогодні там сповідують її ім'я. І хоча це святилище вже майже зруйноване через старість та занехання через небальство, все ж навіть руїни зберігають давню могутність та своєю величністю викликають подив тих, хто на них дивиться.

⁵² *Байї* – місто в Кампанії.

Є навіть такі, що вірять, наче Еней, втікаючи, мав її за провідника у підземному царстві, хоч я в це не вірю; але про це дещо пізніше.

Ті, хто приписує Амалтеї довгий вік, стверджують, що вона прийшла до Рима і принесла Тарквінію Приску дев'ять книг. Коли той відмовився заплатити за них встановлену ціну, вона спалила три з них у нього на очах; наступного ж дня Амалтея принесла решту шість книг і запросила за них таку ж ціну, яку просила за дев'ять, попередивши, що спалить ще три, якщо той не заплатить, а наступного дня – й три останні. Тарквіній врешті заплатив, що та просила. Збережені книги, як виявили нащадки, містили всю історію Рима. Тому римляни завжди ревно берегли ці книги і зверталися до них за пророцтвами як до оракула, якщо цього вимагали обставини.

Мені важко повірити, що Амалтея і Деїфоба – одна особа, оскільки я читав, що остання закінчила свої дні на Сицилії: місцеві жителі довго ще показували там її поховання.

Здобуваємо славу завдяки власному заповзяттю та Божій милості: нікому гідному не відмовлено в цих чеснотах. Усвідомивши це, зрозуміємо, що ті, хто просиджує в бездіяльності, намарно розтрачують свої роки від лона матері аж до самої могили, навіть якщо помирають у поважному віці.

Врешті, якщо жінки здатні сягнути таких висот завдяки власному розуму та дарові пророкування, то що мають думати бідні чоловіки, які наділені могутнішими задатками для

всього? Якщо відкинуть бездіяльність, чи сягнуть такої ж богоподібності? Нехай плачуть і пропадають усі ті, хто через бездіяльність втрачає такий дар, і нехай визнають, що вони є каменями посеред одухотворених людей. І так буде, допоки вони, безмовні, не висповідують свої гріхи.

27. Нікострата, або Кармента, донька царя Іонія

Нікострата, яку згодом в Італії стали називати Карментою, була донькою Іонія, царя Аркадії. Одні джерела говорять, що вона вийшла заміж за аркадійця Паллантія, інші ж твердять, що вона була його невісткою. Прославилася вона не лише завдяки величчю свого царства, а й тим, що була вельми обізнана з грекою, її мислення було настільки різнобічно розвиненим, що невтомним навчанням вона досягнула навіть науки пророцтва, ставши відомою ясновидицею. Іноді на запит, а іноді сама по собі вона виголошувала пророчі вірші-кармени:⁵³ за що латиняни стали називати її Карментою, а не Нікостратою.

Вона була матір'ю Евандра, царя Аркадії; за давніми переказами, його вважали зачатим від Меркурія – чи то за красномовство і розум, чи то за хитрість. Як говорить дехто, він убив свого рідного батька – чи то волею випадку, чи, як вважає дехто, через незгоду між громадянами, що випадково тоді сталася; за це дід вигнав Евандра із царства. Мати, напроорокувавши синові великі звершення, переконала Евандра податися у край, який вона йому покаже. Тож, сівши на корабель, взявши матір із собою, разом з деякими зі своїх

⁵³ Лат. carmen, тобто пісня.

людей та з попутним вітром він подався з Пелопоннесу до гирла Тибру. Звідти мати провела його до гори Палатин, яку назвали так за іменем батька чи сина, адже обоє називалися Палатинами; осівши там з матір'ю та своїми людьми, Евандр звів містечко, назвавши його Палатином, а згодом на цьому місці був заснований величний Рим.

Конец ознакомительного фрагмента.

Текст предоставлен ООО «ЛитРес».

Прочитайте эту книгу целиком, [купив полную легальную версию](#) на ЛитРес.

Безопасно оплатить книгу можно банковской картой Visa, MasterCard, Maestro, со счета мобильного телефона, с платежного терминала, в салоне МТС или Связной, через PayPal, WebMoney, Яндекс.Деньги, QIWI Кошелек, бонусными картами или другим удобным Вам способом.